

Anto Stanić
NA DJEDOVOM GROBU
PRIPOVIJETKE

Anto Stanić
NA DJEDOVU GROBU

Urednik
Momčilo Spasojević

Recezent
Momčilo Spasojević

Lektor i korektor
Maja Stanić Vujica

Kompjuterska obrada
Branislav Trogranić

Izdavač
"Štamparija Fojnica"

Naklada
200 primjeraka

Anto Stanić

NA DJEDOVOM GROBU
PRIPOVIJETKE

Kreševo, 2018.

*Knjigu posvećujem potomstvu,
bližoj i daljnjoj obitelji.*

PRIČE IZ VLASTITOG ŽIVOTA

NA DJEDOVOM GROBU

Ne rugaj se starosti već moli da je doživiš.

Dragi moj djede Niko, mnogo puta sam bio na tvome grobu, ali nisam nikad pričao što mi se događalo nakon tvoga odlaska s ovoga svijeta. Danas sam rezervirao vrijeme i odlučio ispričati ti sve detalje događaja nakon što si otišao.

Život je protičuća rijeka. Prošle su šezdeset i tri godine od kako sam nosio križ ispred sprovoda kao trinaestogodišnji dječak na tvojoj sahrani. Sjećam se, puno sam plakao, a imao sam razloga, jer si me, puno volio. Živjeli smo siromašno, nedostajalo je svega, a pogotovu hrane, ali i u siromaštvo može da se zavoli život i da bude lijep. Najveća ljepota tog života sastojala se u odsustvu svih materijalnih briga i neshvatanju i neopažanju da vrijeme prolazi.

Na solunskom frontu u Prvom svjetskom ratu, izgubio si stopalo lijeve noge. Kao naknadu, ako se tako nešto uopće može nadoknaditi, dobio si od tadašnje države neiskrčenu njivu, zvanu Krčevina. Navodno, s tako obogaljenom nogom si iskrčio dobivenu zapuštenu njivu i pretvorio je u obradivo zemljište. Sje-

ćam se kada smo na toj njivi sijali pšenicu, kukuruz, grah, tikve i još puno toga. Ta ranjena noga često te je boljela, a pogotovu nekoliko mjeseci pred tvoju smrt. Nisi mogao jesti. Sve što ti je nuđeno ti bi samo kušao i odustao, a ostatak si davao unučadima. Kao najstarije unuče, najčešće sam jeo te ostatke hrane koja je mirisala na sretno djetinjstvo - zato što je bilo od tebe.

Pričalo se da si bio dobra srca, da si pomagao susjede s pozajmnicama novca i davanjem svog konja u vremenu sjetve i dopremanja drva iz šume kućama. U to vrijeme imao si mirovinu ili invalidninu te si uvijek imao nešto novca. Djede, sjećam se, zvali su te Beg. Ali, znam da nisi bio beg u pravom smislu, jer riječ beg znači lider, gospodar neke pokrajine ili većeg imovinskog posjeda. Mislim da ti je to bio nadimak, kao što skoro svaki čovjek i žena, u našem i okolnim selima, nose neki.

Umro si u ožujku 1955. godine, a selo se nekako umanjilo tvojim odlaskom i postalo pusto. Par mjeseci poslije tvoje smrti, tvoji sinovi Rudolf i Luka su se podijelili. Tvoja kćerka Ana je nastavila živjeti s bratom Rudolfom u jednoj polovici kuće, a moj otac Luka, sa ženom i tada već petoro djece: Anto, Anđe, Mare, Pero i Ivica, (a Slavko se rodio poslije tvoje smrti), dobio je drugu polovicu kuće. Ostalu pokretnu i nepokretnu imovinu su također podijelili. Moj otac je pored ostalog dobio dvije i pol ovce. Kad je mama vidjela da ja nemam više šta čuvati, mislim kao čoban, odlučila je da idem u osmogodišnju školu, jer sam tada upravo bio završio četvororazrednu osnovnu školu. Do Fojnice, gdje je bila osmogodišnja škola, bilo je šesnaest kilometara, ali sam odlučio nastaviti školovanje.

Danas, šezdeset i tri godine poslije tvoje smrti, tvoja djeca su također pomrla, kao i kćerka iz tvog prvog braka - Zorka i sva njena djeca: Ferdo, Miro, Finka i Vera. Ostalo je tvojih deset unuka, šesnaest praunuka i sedmero čukununučadi. Svi dobro žive, rade i bore se, jer su shvatili da je život borba u kome si se i ti, djede, borio do same smrti.

Nova Jugoslavija, koja je nastala 1945. godine, u kojoj si živio oko deset godina, propala je, nestala bez ijednog ispaljenog metka devedesetih godina dvadesetog stoljeća, ali je tada počeo četverogodišnji rat za podjelu republika, bolje reći za podjelu

republika na male dijelove. Ti dobro znaš šta je rat i šta nosi sa sobom, preturio si ih dva preko glave. Mi sada živimo u Republici BiH podijeljenoj na dva dijela, a ono, opet kažu da smo jedna država. No, šta je tu je. Tko je rekao da treba sve razumjeti?

Ja, tvoj najstariji unuk, Anto, potomak tvog sina Luke, poslije tvoje smrti pošao sam u osmogodišnju školu s još jednim dječakom iz našeg sela Perom Rusovim. Bilo je teško pješačiti trideset i dva kilometra, četiri školske godine do Fojnice i natrag, ali sam brzo naučio da treba trpjeti da bi se uspjelo. I pored svih poteškoća, završio sam osmogodišnju školu. Poslije osmogodišnje škole upisao sam učiteljsku školu, koju sam također uspješno završio. U učiteljskoj školi puno se čitalo, puno se učilo te mi se um razvio i osposobio za izučeni poziv. Oženio sam Lucu Ljiljić s kojom imam tri sina, koji su sada uspješni biznismeni. Poslije pet godina učiteljevanja Luca i ja smo otišli raditi u Njemačku i nakon desetak godina rada u Njemačkoj, gdje smo zaradili početni kapital, pokrenuli smo biznis u domovini. Bilo je teško, ali kada su sinovi porasli i preuzeli poslove, krenulo je kako treba. Rano smo naučili djecu da u životu treba raditi.

Mnogo toga se ovdje promijenilo. Dok si, djede, bio živ, za radio-aparat se, možda, nije ni čulo, ako se i čulo, nije ga bilo u našim krajevima. Neposredno poslije tvoje smrti, mi mladi smo pravili neku napravu preko koje smo mogli slušati vijesti i pjesme s radio-stanica. Sprava se zvala detektor. Nedugo poslije toga, pojavio se telefon, pa televizor na kome možeš gledati i slušati ljude, pa satelitske antene, koja omogućava gledanje programa iz drugih država i sa drugih kontinenata. A kakvo je tek čudo mobilni telefon, preko kojega razgovaraš i gledaš osobu s kojom razgovaraš izravno, iako je u tom trenutku na drugom kontinentu. Elektrotehnika je tako napredovala da je tehnološko zastarijevanje postalo godišnje. Atomska naoružanje,

rakete, za vojne svrhe i za ispitivanje kozmosa, su pojam koji ne može razumjeti većina običnih ljudi, među kojim sam i ja. Vrijeme teče svojom maticom, a mi plovimo pored mnogobrojnih obala nestvarnog.

U učiteljskoj školi sam zavolio učenje i čitanje, kao i pisanje. Otkrio sam jednu, ne mnogo skrivenu istinu, da čuda treba stvarati vlastitim rukama pa sam rano počeo i prakticirati, pišući pjesme, eseje, romane i pripovijetke. Po nagovoru jednog kolege, književnika, 1998. godine, izdao sam prvu zbirku pjesama. Od tada pa do danas, napisao sam i izdao više od trideset knjiga. Knjiga pripovijetki, koju trenutno pišem, zvat će se "Na djedovu grobu" i bit će posvećena tebi, djede.

Dragi moj djede, za mene nisi umro, i često si mi u mislima. Ja sam tvoja genetika i nisam idealan kao što ni ti to sasvim nisi bio, ali borim se da budem dobar i ne okaljam obraz tvoj i očev. U korijenu imam nekih dobrih osobina naslijeđenih od tebe i oca. Vjerujem i molim se Bogu u koga si i ti vjerovao. Jedan je Bog, a ljudi ga samo različitim imenima nazivaju.

Jednom sam se, djede, šalio na tvoj račun. Naime, bio sam na godišnjem odmoru u Grčkoj, u Solunu. Tražio sam sobu za boravak na nekoliko dana. Našao sam, ali sam tražio popust na cijenu koju su mi ponudili, govoreći kako si ti bio u Prvom svjetskom ratu na Solunskom frontu i da si tu izgubio nogu, stopalo noge pa to kao tvoj unuk zaslužujem. Nisam dobio popust, a jesam priznanje za tvoje učešće u ratu. To je bio jedan duži aplauz prisutnih.

Djede, ako ovo sve već znaš, vidiš, oprosti na ovom detaljnom izvješću. Jednostavno, dobio sam unutarnji nagon da našem korijenu, našem dragom djedu, ispričam sve.

KAKO JE NASTALO I NESTALO MOJE SELO

Sve se događa s razlogom.

Taj prvi Stanić koji je doselio na područje Kreševa je iz mjesta Stanići kod Zagvozda, današnja Hrvatska, a koje i danas postoji. Stanići se u Zagvozdu spominju 1686. godine. Prvo spominjanje ove loze u Kreševu, odnosno u kreševskim crkvenim knjigama je 1801. godine, kada su se u tadašnjoj crkvi u Kreševu vjenčali Mijo Stanić, sin Mije iz Zagvozda i majke Jakove, rođene Bartolović, također iz Zagvozda, vjenčao se sa Anđom Miletić iz Crnića. To dokazuje da je veoma mladi Mijo sa stokom došao u kreševski kraj gdje se zagledao u lijepu pastiricu Anđu s kojom se vjenčao u kreševskoj crkvi.

Nedugo poslije 1802. godine, krstili su kćerku Luciju također u kreševskoj crkvi, a prebivalište su im bili Crnići. Malo kasnije, kad su krstili kćer Jelenu 1803. godine, prebivalište im je bila Rakova Noga, kao i poslije kad su dobili kćerku Mariju, 1805., te sina Antu i sina Ivana 1807.

Kad su dobili sina Matu, prebivalište im je već bila Lepe-nica, a kasnije se ponovo vraćaju u Crniće. Mijin i Anđin sin

Toma, vjenčao se 1816. godine sa djevojkom Jakom Karačić iz Crnića i ostao u Lepenici, ali Tome nema u knjigama krštenih. Iz Lepenice se Tomo sa ženom seli u Žeželovo, gdje su izrodili brojno potomstvo, a oko 1821. godine preselili su u Bjeloviće, ali se kasnije dio obitelji opet vratio u Lepenicu. Jedan od sinova se oženio i ostavio potomstvo Stanića koji su iz Bjelovića.

Potomci Stanića od Mije i Anđe naseljavaju i danas Krešovo, Kiseljak, Fojnicu, Lepenicu kao i mnoga sela i zaseoke oko navedenih mjesta.

Jedan od tih potomaka je i moj pradjed Mijo, koji je sa ženom i tri sina naselio Crnički Kamenik, a njegov rođak iz Bjelovića. Ivan Stanić naselio je zaseok Lužine, južno od Crničkog Kamenika u kome nažalost poslije ovog rata 1992. godine ne živi nitko.

Motiv seljenja u Crnički Kamenik kao i u Lužine je isti kao i kod drugih stanovnika koji naseliše ove krajeve, a to je pronalazenje dobre pašure za stoku kao i plodnih njiva i livada. Naravno,

kad su tu doselili, napravili su kolibe, katune kakve su se tada zvale pa i danas katuna ima na Prokoškom jezeru u Fojnici. Od Mije i njegove žene kojoj ne znam ime, izrodilo se dosta Stanića koji naseliše i urediše selo.

Jedan od tih Stanića sam i ja, Anto, koji se sjeća tih kućica što su bile neki prijelaz između koliba i kuća koje će se početi praviti desetak godina poslije moga rođenja.. Ta kućica, katun koje se sjećam iz ranog djetinjstva, bila je mala i prizemna, pokrivena kaplamom (krov od tanke jelove daske). Imala je samo dvije prostorije. Jednu u koju se ulazilo s vana, a u kojoj je bilo ognjište i na kome je vatra gorila i ljeti i zimi. Tu se boravilo, sjedilo na klupama od hrastova ili jelova drveta, naravno, veoma neudobnim. Na jednom od zidova su bile dvije ili jedna polica na kojoj je bilo nešto drvenog i glinenog suđa. U toj prostoriji nije bilo stropa, plafona te je dim s ognjišta direktno lepršao gore i sušio meso ako je to bio zimski period i izlazio kroz otvor zvani badža.

Druga prostorija, otprilike iste veličine, je imala pod od dasaka i plafon također od dasaka. U njoj je bila jedna drvena sećija, barem kod nas je bilo tako, za jednu osobu, a svi ostali su spavali na slami koja je bila prostrta po podu. Pokrivalo se čebadima koje su žene pravile od ovčje vune, bolje reći, tkale na napravama koje su se zvale stanovi, (stan). Na tim stanovima se tkala i ostala odjeća i obuća, gruba sukna, a koja se upotreb- ljavala, nosila u tom vremenu.

U tom vremenu se isključivo živjelo od stočarstva, zemljoradnje i voćarstva. I tad je bilo domaćina koji su živjeli bolje, odnosno gore, lošije. Bilo je čak i seoskih gazda, a to su bili domaćini koji su imali više pari volova, konja, puno ovaca, koza i drugih dobara. Nije bilo mnogo novaca u opticaju pa se trgovina obavljala većinom zamjenom, roba za robu. Vrijednost roba se

mjerila tako što je ovca vrijedila kilograma pšenice ili ječma i slično.

Moji su živjeli veoma siromašno, a pravi razlog ne znam, sve dok se otac Luka nije zaposlio u državni posao, kako se tada zvalo.

Naime, 1953. godine, otac Luka zaposlio se u rudnik mrkog uglja u Brezi. Majka je sama brinula o šestero djece. Otac je dolazio kući jednom ili dva puta mjesečno, a obavezno kad je bila plata. Poslije dvije godine od očevih primanja, roditelji su napravili novu kuću, koja se nije razlikovala puno od današnjih. Nedugo poslije toga kupili su i nešto namještaja što je bio preporod za našu kuću i selo. Dolazili su susjedi da vide ta čuda: kredenac, ormar, kauč, stol, štokrle, (niske stolice bez naslona).

Nekoliko godina poslije i drugi ljudi iz sela počeli su da rade po državnim službama. Država je napredovala, tako da su se otvarala mnoga preduzeća u okolnim općinama, i po cijeloj Bosni i Hercegovini. Šezdesetih godina su vlasti dozvolile odlazak i u zapadnu Europu na privremeni rad. Zbog boljih životnih uvjeta odlazili su mnogi ljudi i obitelji od kojih se neki nisu vratili do današnjeg dana, a pogotovo poslije rata 1992. godine, gotovo da se više nitko nije ni vraćao.

Rijetka je bila kuća u mome selu, a i ustalim selima i gradovima, da iz nje nije netko radio u državnoj službi ili u inozemstvu. Kad se radi, nešto se i zaradi tako da se vidio napredak u svakom pogledu. Nicali su nove i modernije kuće, pravili i asfaltirali putevi, dovodila struja u sela, telefoni, kupovani televizori u boji, satelitske antene preko kojih se mogao gledati televizijski program iz cijelog svijeta. Djeca pohađala osmogodišnje i srednje škole, učila razne zanate, a neki i upisivali fakultet.

Selo se razvijalo i napredovalo. Uvjeti života su se poboljšavali sve do jednog dana... Klice nacionalizma, koje su bile

duboko zakopane u ljudima, počeše nicati, uvlačiti se u svijesti ljudi. Probudiše se zli duhovi prošlosti i počeše raspirivati mržnju među ljudima.

Mržnja se uvuče i ukorijeni u ljude i izazva rat i krvoproliće tri naroda u BiH. Mrzio je svatko svakoga, tukao, palio, pljačkao svatko svačije. Imaginarna ljubav koja je postojala samo u lažnih političara, nestala je preko noći.

Moje malo selo našlo se u unakrsnoj vatri, svih oni koji se zatrovaše klicama mržnje. Povukoše se ljudi iz sela tamo gdje su imali nekoga svoga. Tri godine se pucalo i ubijalo. U tom vremenu trebalo je živjeti od nečega. Snalazili su se ljudi kako su znali i umjeli. Rat je stao 1995. godine. Poneko se vratio kući u svoje selo, ali s nesigurnošću šta budućnost nosi.

Vrijeme je, čini se, zaliječilo rane. U selo se vratilo desetak ljudi u devet kuća. Ustvari, vratili su se oni koji nisu imali kuda, a ostalih - oko sto dvadeset - razišlo se po BiH, eks Jugoslaviji, Europi i svijetu. U selu nema više škole jer nema djece, nema mladih ljudi, nema svadbi niti rađanja i obnavljanja stanovništva.

Pored ovog sela se nalazi selo Neradini, nastanjeno Bošnjacima, kojih ima nešto više od Stanića. Oni imaju mali broj djece koja idu u Fojnicu u školu, odnosno vozi ih kombi-bus. Odmah poslije rata škola je obnovljena, donacijom Norveške vlade, ali i to je uzaludno kad nema djece, pa škola propada, ruši se, jer je nitko ne održava.

Tužna srca priznajem da moje selo nestaje. Kad tko od starijih umire, ono biva praznije, pustije, jer se u njemu niko ne rađa niti se naseljava. Preko ljeta, praznicima, nedjeljama, tijekom godišnjih odmora, malo oživi jer tada dolaze njegovi bivši stanovnici, potomci svojih predaka da bi se prisjetili svoje mladosti i vršnjaka s kojima se nekada bezbrižno igraše.

MOJE UČITELJEVANJE

*Onaj koga bogovi htjedoše da kazne,
dadoše ga da bude učitelj. (Aristotel)*

Dugo očekivanu diplomu učiteljske škole dobio sam 15.6. 1963. godine. U mome odjeljenju prvog razreda učiteljske škole bilo nas četrdeset učenika, a učiteljsku diplomu na kraju školovanja dobilo je samo nas osamnaest. Bila je čast i obaveza biti među tih osamnaest sad već mladih učitelja. Ipak, i školu i učiteljski poziv sam nedovoljno ozbiljno shvatio, kada sam došao među djecu i kolege u školu u koju sam raspoređen, pljuštala su pitanja iz svih oblasti života, a svi su očekivali točne odgovore. Međutim, osjetio sam da nisam bio dovoljno spreman.

Kao stipendista općine Kreševo, tamo sam dobio i posao, u područnoj školi Crnići. U rasporedu odjeljenja dodjeljeno mi je da vodim - učim drugi razred. Te godine je uveden i peti, a kasnije i ostali razredi, pa škola prerasta u osmogodišnju. Te prve školske godine, pored rada sa odjeljenjem drugog razreda, predavao sam i njemački jezik petom razredu, jer sam ga učio u učiteljskoj školi. Ali brzo su počeli problemi uzrokovani mojim

neznanjem, ne samo njemačkog jezika već i mnogih drugih stvari. Naime, dok sam bio učenik učiteljske škole, mislio sam da sve znam, a u praksi, uvidio sam koliko toga još ne znam i koliko mi toga nedostaje.

U školi sam imao smještaj, jednu sobu. Bila je dovoljna za mene samog, s obzirom da sam bio bez ičega, bez namještaja, posuđa, knjiga, posteljine, odjeće i bilo čega drugoga. Uskoro poslije toga, tačnije, 23. 11. 1963. u toj istoj sobi nas je dvoje; u sobi sa samo jednim gvozdenim krevetom i, umjesto trpezarijskog i radnog stola, sa starom školskom katedrom. "U toj sobi spojiše se dvoje, i tu budućnost počеше da kroje", zapisao sam u svoj dnevnik tih dana.

Ovako se dogodilo. Te iste godine, na blagdan svetog Frane 4.10. dernek ili proslava bila je, kao i svake druge godine u Gojevićima, u općini Fojnica. Otišao sam toga dana u Gojeviće, na dernek. Kući sam se vraćao kasno popodne. U naselju Drmači, sustigao sam mladu djevojku u društvu s jednom starijom ženom. Kada sam se približio bio sam zapanjen izgledom te djevojke. Bila je iz mojeg susjedstva, sela Ratkovići, udaljenog samo kilometar od škole. Upoznali smo se i krenuli skupa prema njenoj kući. Zvala se Luca. Od toga dana se nismo odvajali. Poslije samo mjesec i devetnaest dana, Luca je prihvatila moj poziv u zajednički život. Nije imala ni punih šesnaest godina, a ja tek dvadeset i jednu. Izjava Lucine mame na sudu, zbog maloljetnosti, omogućila nam je da se vjenčamo.

Život s Lucinom se pretvorio u bajku i brzo je došao kraj školske godine. Dobio sam poziv za vojsku, koju do tada nisam bio odslužio. U vojsku sam trebao poći 1.9.1964. godine, tačnije u školu rezervnih oficira, u Bileću. Navedenog datuma sam i otišao u Bileće s još četvoricom mladića iz Kreševa, među kojima je bio i moj školski drug Mijo Tucaković. Velika greška mi je

bila što sam ostavio Lucu i tek rođenog sina Zvezdana u mome selu Crnički Kamenik. Duga priča, samo znam da ih nisam ondje trebao ostaviti.

Dok sam bio u Bileći, u školi rezervnih oficira, Luce mi je došla samo jednom u posjetu. I pored teške oskudice novca, uspjela je doći i vidjeti svoga dragoga i pričati o našem sinu Zvezdanu koji je rastao. Poslije Bileće raspoređen sam na stažiranje u Sloveniju, Bohinjska Bela. Sve je brzo prošlo kao što će brzo proći i ostalo buduće vrijeme. Po povratku iz vojske dobio sam radno mjesto u područnoj školi Pirin. U školi sam imao stan. Vodio sam sva četiri razreda, odnosno, dva kombinirana odjeljenja. Nije bilo lako, ali bio sam mlad i pun energije i volje za životom i radom. S mještanima, pirinjanima sam se sprijateljio, i tako je bilo lakše živjeti. U vrijeme boravka u Pirinu, vodio sam akciju za dovod struje u to udaljeno selo, te akcije za popravak putova i pokretao i neke druge aktivnosti. Voće je rodilo pa je te jeseni bilo dosta posla oko pečenja rakije. Ranije sam čuo kako se od preostale šire, smjese koja ostane poslije pečenja rakije, može ponovo peći rakija kada se toj širi doda šećer. Probao sam, i uspjelo je. Tako sam uradio nekoliko puta i ispekao sebi šećerušu rakiju. Imao sam koristi od toga, a naučio sam i mještane kako je ispeći.

U svibnju te školske godine je u selo Pirin došla mlada doktorica iz Sarajeva, radi kontrole higijene u školi i selu. U tijeku nastave je ulazila u razred, pregledala djecu i razgovarala sa njima o higijenskim uvjetima kod kuća. Poslije nastave me zamolila da prošetamo i popričamo (o svemu). Bila je direktna. Vidjela je sina Zvezdana i Lucu ponovo trudnu i zaključila da živimo u veoma teškim uvjetima. Pješice se išlo po sat vremena do prve prodavaonica. To ju je ponukalo da me upita direktno što ću ja tako mlad i perspektivan u toj selendri?

Kazao sam joj da trenutno nemam drugoga izbora i da mi je, pored nepovoljnih životnih uvjeta, teško i naporno istovremeno voditi sva četiri razreda. Rekla je da u srpnju dođem kod nje u Vrazovu ulicu, u Sarajevu na pregled i da će mi dati potvrdu da više ne mogu raditi s kombiniranim odjeljenjima. Tako je i bilo. Otišao sam prema uputama i dobio potvrdu o mojoj nesposobnosti da vodim kombinirano odjeljenje, a razlog je naveden, zbog nervne prirode.

U kolovozu 1966. godine, na sjednici nastavničkog vijeća, o rasporedu radnih mjesta za učitelje u narednoj školskoj godini, moja potvrda me odvela u područnu školu Volujak. Toga mjeseca nam se rodio i sin Svjetlan, tako da smo sada nas četvero otišli u Volujak. U školi sam dobio drugi razred koji sam vodio naredne tri godine, to jest do kraja njihovog četverorazrednog školovanja. Odogovarajućeg stana nisam imao, već sam se patio u nekakvim dvijema malim i neudobnim sobama, u prizemlju škole. Na katu školske zgrade stanovao je kolega, učitelj Slavko Rašić iz Vitine, oženjen mojom rodicom Janjom iz Crničkog Kamenika. On je imao troje djece, Anu, Jadranku i Nenada. U toj školi sam ostao tri godine. Živjelo se dosta skromno, ali u odnosu na druge mještane možda i dobro. Mnogi mještani toga sela su već tada odlazili na rad u Austriju i Njemačku. I poslije godinu dvije rada u inozemstvu, dolazili su autima u zavičaj. To nas je fasciniralo i čudilo. Zar je moguće da se za tako kratko vrijeme može kupiti auto? O autu ja nisam mogao ni sanjati, a kamoli ga kupiti. Takvo je vrijeme bilo. Luca i ja smo počeli razmišljati o odlasku u Njemačku. Ona je tu ideju forsirala i stalno to pitanje iznova postavljala. Njena upornost je trijumfovala, odluka je donesena i ubrzo i realizirana. Otišli smo u Njemačku, 25.9.1969. godine.

Sinove smo ostavili kod bake Anđe, Lucine majke. Sljedeće godine na odmor smo došli svojim novim autom - kadet luksuz sport. Imao sam ponudu da i u Njemačkoj radim kao učitelj, ali nisam prihvatio. Godinama poslije moga kratkotrajnog učiteljevanja, sanjao sam kako ponovo radim s djecom u školi. I danas, negdje duboku u podsvijesti, osjećam žal što se svo vrijeme nisam bavio tim pozivom.

MA - MA

(Ulomak iz moga romana "Istinita bajka")

Vječni život je suđen samo majci. (I.Babelj)

Moj život tekao je nekad tiho, a nekad nemirno kao što je tekao potok koji je dano-noćno žuborio pokraj naše kuće. Bio je po mnogočemu sličan životima druge djece, ali je imao i neke posebnosti, kakve se drugoj djeci nisu dogodile.

Od ranog djetinjstva pratile su me neobične stvari. Gotovo bi se moglo reći: zgone u nezgodi i nezgone u zgodi. One su takve da su se, izgleda, mogle samo meni dogoditi, i ma koliko to bilo čudno, mogle su samo meni životni put odrediti. Prohodao sam kad mi je bila nepuna godina dana. Počeo sam govoriti s godinu i pol dana života. Majka mi je kasnije pripovijedala da sam govorio tečno i brzo, kao mlin u maloj seoskoj rječici. Svima u kući bio sam zanimljiv i svi su se trudili da doprinesu mome brzom ulasku u dječji svijet, ali i u svijet odraslih koji su me okruživali i obasipali pažnjom i razumijevanjem. I sve bi to teklo normalnim životnim slijedom rasta i razvoja, da se nije dogodila, za mene i moju obitelj neočekivana, ali po svemu bizarna nesreća.

Negdje, s početka proljeća 1943. godine, moja nespretna rodica Janja izvela me je na strminu iznad naše kuće. Poželjela je brati i pokazati prve visibabe i jagorčevine koje su već uvelike izbijale ispod otopljenog snijega. Dok se rodica Janja saginjala pokraj grma jagorčevina, ispustila je moju slabašnu ručicu ja sam se o nešto sapleo i zakotrljao niza strminu. Odigralo se to tako brzo da se tetka nije uspjela pomjeriti s mjesta, a ja sam već bio na dnu strmine. Kada se uspjela pribрати, sjurila je u podnožje i zatekla me kako nepomično ležim. Bio sam se već sledio od straha i plača. Na brzinu me podigla s mokre zemlje i privila uz tijelo. Zatečena stravičnim prizorom moga valjanja niz strminu stajala je kao ukočena dok od kuće, čuvši moj vrisak, nije kao bez duše dotrčala moja mama.

Tek je tada nastala prava trka i panika. Mama me preuzela iz Janjina naručja i počela glasno jaukati, misleći valjda da sam u teškoj nesvjestici. Na brzinu me unijela u kuću i stavila na slamaricu. Polijevala me prvo vodom, a zatim i majčinim mlijekom, nastojeći mi vratiti izgubljenu svijest. Na kraju je u tome i uspjela, i prvo što je vidjela, bile su moje unezvijerene oči i izobličeno lice. Na njima se čitao strah takvog intenziteta da je izgledalo da ću svakoga trena prasnuti u smrtni plač ili se raspasti poput balona. Kad mi je majka kasnije prepričavala te grozomorne trenutke, bio sam uplašen tim prizorom, premda je od njega bilo prošlo mnogo godina.

Već narednih dana, nakon toga nemilog događaja, majka će ustanoviti da ja više ne hodam i da ne mogu stati na svoje tek prohodale noge. Pokušavala me na razne načine postaviti na noge, ali ja sam se brzo vraćao u sjedeći i puzeći položaj. Noge su mi potpuno otkazale poslušnost, a strah od uspravnog položaja bio je takav, da bi se rasplakao kada su bili uporniji u nastojanju da me podignu i pokrenu s mjesta. Moj plač bi tako rastužio

majku da bi i sama gorko zaplakala, proklinjući dan kada je rođici Janji dozvolila da me izvede van.

Prolazili su dani i mjeseci, a ja sam, u puzećem položaju, osvajao prostor u sobi i kuhinji. U takvom položaju s tugom su me gledali i mama i tata, ali i svi ukućani, rodbina i susjedi. Svi su pokušavali, različitim metodama, privoljeti me da se uspravim. Obecavali su mi bombone i razne druge darove, ali moje uspravljanje nije išlo, niti sam pokazivao bilo kakvu želju i namjeru da se odlijepim od poda.

Ni danas mi nije jasno kakav je i koliki strah slomio moju želju i potrebu da stanem na vlastite noge i da hodam kao sva normalna djeca. Stres i šok od kotrljanja niz strminu toliko mi je oduzeo moć i vjeru u vlastite noge i utjerao mi panični strah u kosti, da sam se bojao uspraviti i učiniti makar korak ili dva. Sve roditeljske napore da me usprave i pokrenu, gušila je moja nemoć da stanem na noge, da krenem naprijed ili nazad. Kad bi me nekako postavili na obje noge, guza me je vukla na pod i nije dala da se od njega odvojim. Kako je vrijeme prolazilo, mama je sve više očajavala. Pribojavala se da nikada neću prohodati, iako su je rođaci i susjedi uvjerovali da će doći dan kada ću stati na noge i, kao prije pada niz strminu, trčati. Mama je u sebi bila ljuta na rođicu koja je, stjecajem nesretnih okolnosti, postala glavni krivac za moju nesreću i za jad i nevolje mojih roditelja. Svakodnevno je ponavljala desetine molitvi, prizivajući Boga i sve svece da mi vrate snagu u noge, te da se uspravim i zakoračim sigurnim korakom. Mene je učila raznim molitvama, govoreći kako mi samo Bog može pomoći.

Vrijeme je prolazilo, a molitve moje majke i vjera da ću prohodati počeli su davati prve rezultate. U trećoj godini počeo sam se polako i nesigurno uspravljati uz pomoć stolca tronošca. Najprije bih do njega dopuzao, rukama se naslonio na izlisanu

daščanu površinu i uspravio se. Za moju mamu veće sreće nije bilo. Kada sam prikupio dovoljno snage i hrabrosti, odvojio bih se od tronošca i krenuo prema zidu. Učinio bih nekoliko koraka naslonivši se dlanovima na zid, a zatim bih krenuo prema mami, koja bi me dočekivala raširenih ruku. Zahvaljujući upornom ponavljanju tih nekoliko radnji, uspio sam preovladati sirovi strah i uspostaviti normalni hod po kuhinji i sobi. Kasnije je sve išlo mnogo lakše. Kućni prag sam prekoračio držeći se za štok ulaznih vrata. Potom sam zakoračio na drvene stepenice i polako, čvrsto držeći maminu ruku, sišao bih na travu. Maminoj sreći nije bilo kraja.

Uskoro sam, kao i sva ostala djeca, trčkarao oko kuće tražeći partnere za igru. Sloboda hoda donijela mi je neizmjernu radost i potrebu da se molitvom zahvaljujem Bogu. Na to me je i mama podsjećala. Ubrzo sam se priključio društvu seoskih dječaka koji su se igrali oko kuća i koji su po cijeli dan trčkarali za kokošima, ovcama i psima.

Oslobođen duge vezanosti uz pod i frustracija koje je taj nezavidan položaj proizvodio u mojoj svijesti, jezik mi se razvezao i počeo sam govoriti brzo i glasno da se moglo čuti i u susjednim kućama.

Ali sreća u sirotinjskoj kući nikada ne traje dugo, niti su joj granice puno dalje od dvorišta ograde. Nju uvijek mora nešto poremetiti i podsjetiti da ni kamen u cipeli nije dovoljan da bi nas držao izvan domašaja uroka. Kad nevolje dođu, uvijek se slome na onima koji ih najmanje zaslužuju, koji su najslabiji, pa zato i neotporniji na nenadane nalete i udare zla.

Tek što sam čvrsto stao na svoje noge, naučio nove igre od svojih vršnjaka i pridružio se neumornim trkačima po zatravljenim seoskim njivama, i uskim stazama, po kojima ljeti prolaze domaće životinje, a zimi zečevi, lisice i druge zvijeri, opet se

dogodila nesreća, koja će me na duže vrijeme udaljiti od normalnog života.

Na pokladni utorak 1956. godine, susjed Marjan, koji je bio poznat kao seoski veseljak, navečer je iznenada upao u našu kuću s maškarom na glavi i tako glasno vrisnuo da sam se ja od straha gotovo onesvijestio. Prestrašen noćnom utvarom ukočio sam se na mjestu gdje sam se zatekao i nisam se mogao pomjeriti niti bilo što reći. Nikoga nisam čuo, niti sam vidio bilo koga u kući, osim njega, sablasnog lika.

Prva koja se našla u toj, za mene stravičnoj situaciji, bila je moja majka. Pretrčala mi je, protresla me i kad je vidjela da su mi oči ukočene, priljubila je moje lice uz svoje i pokušavala me nekako zagrijati i pokrenuti. Ali ja sam bio kao hipnotiziran. Strah mi se uvukao tako duboko u kosti, krvne žile i svijest, kao da sjedim na ledenjaku. I danas, kad se kroz maglu prisjetim tog događaja iz prošlosti, naježim se i prođu mi trnci od glave do pete. On mi se urezao u pamćenje poput žiga na butinama teleta kojega su stočari žigosali u kaubojskim filmovima koje sam kasnije gledao. Pritom osjetim i miris spaljene kože i oštar zadah u nosnicama, koji mi zasjeni pogled i povuče me u nedohvatne dubine nesvjestice.

Kad je vidio što je učinio, nestašni susjed skinuo je masku i počeo se izvinjavati i moliti moju majku za oprost. Ali od njegovih izvinjavanja nije bilo nikakve koristi. Novo zlo prema meni, već je bilo učinjeno. I ono će me pratiti u pet narednih godina. Tada još nitko u kući nije znao o čemu se radi, a ja najmanje.

Strašni šok, izazvan Marjanovim vriskom, i pojačan groznom maškarom, oduzeo mi je moć govora! Zanimemio sam! To nije bilo trenutno stanje kako su svi u prvi mah mislili. Bilo je to dugotrajno stanje, koje će donijeti teške patnje, kako meni, tako i svim mojim ukućanima, a mojoj mami ponajviše.

Ona je prva otkrila gubitak moga govora. Kad sam se donekle smirio i povratio od stravičnog šoka, tražila je da nešto kažem. Ali, ja sam samo otvarao usta i nerazgovjetno mumljao kao mutavac. Niti jedna riječ nije mogla izaći iz mojih usta. Glas mi je usahnuo kao izvor za najžešće žege. Mama je počela jadikovati i udarati se šakama po prsima. Susjed Marjan je sve ukućane, a i sebe samoga, pokušao uvjeriti da će to proći i da će sutra sve biti u redu. Njegova priča i navođenje primjera kako se to događalo i nekoj drugoj djeci u susjednim selima, nije imala nikakvih efekata. Ja nisam progovorio ni sljedećeg jutra, niti tisuću i osamsto jutara, koja su uslijedila.

Mama je te večeri bdjela nad mojom posteljom. Budila me nekoliko puta pokušavajući s mojih usana izmamiti makar jednu riječ. No, niti je bilo riječi, niti bilo kakvog glasa. Samo je čula nemoćno stenjanje i šištanje daha iz moga dušnika. Prisjećajući se kasnije njene borbe da čuje moj glas, kao da osjetim tople suze koje su, poput ljetne kiše, padale na moje čelo i lice. Bili su to trenuci, dani i godine koje bih, da mogu, zauvijek zaboravio. Ali teške događaje i traume čovjek pamti do kraja života. One se nose kao neizbrisivi tjelesni biljeg koji nas prati, ma gdje živjeli, ma koliko živjeli i ma kako nam bilo.

Narednih mjeseci i godina, moja mama i ja započeli smo novu, tešku i neizvjesnu borbu za moje ozdravljenje. Za vraćanje dara govora koji nam je od Boga dat, ali koga ljudi, nažalost, gube na razne načine i u različitim prilikama.

Prvo što mi je mama usadila u svijest i sve bujnije misli koje nisam mogao izraziti i drugima prenijeti, bila je vjera u Boga. Samo nam Bog može pomoći, kao i u prvom slučaju kada sam izgubio moć uspravnog hoda. Učila me novim molitvama, ponavljajući kronicu po nekoliko puta na dan. Slušao sam njezin glas i upijao molitve u misli, ponavljajući u sebi jednu po jednu

riječi i jednu po jednu molitvu. U tim molitvenim seansama često sam primjećivao Božju sjenu u našoj kući. Gledao sam raspelo na zidu i sliku Blažene Djevice Marije, Isusove majke s djetetom u naručju, zatim sliku svetog Ante i slike drugih svetaca. Svaki put dok sam promatrao svete slike pokušavao sam im se obratiti, ali s mojih usana nije se moglo čuti ništa osim otegnutog slova "a" i "i". Bilo je to sve od slova i riječi što sam teškom mukom mogao izgovoriti.

Mamu sam svakodnevno slijedio u molitvi. Naučio sam veći broj molitvi koje sam ponavljao dok sam obavljao pomoćne kućne poslove. Tako sam jednom, dok sam čuvao pet-šest ovaca, izgovorio čak trideset krunica. To je bio rekord kakvog nitko u mojim godinama nije postigao i s kakvim bi se mogli podičiti i mnogi svećenici.

Moja bogobojažljiva mama sve je činila da se Bogu dodvori i da Božji blagoslov za moje ozdravljenje izmoli. Obilazila je svećenike i sve za koje je čula da su nekada i nekome pomogli u ovakvoj i sličnoj nevolji. Otac Luka se raspitivao o ovakvim slučajevima, nadajući se da će mu dijete progovoriti. Ljudi su mu, kao i liječnik, savjetovali da bude strpljiv i da čeka da dijete progovori. Onaj tko je jednom u mladosti progovorio, a i ja sam u takve spadao, ne može zauvijek izgubiti moć govora. On mu se mora kad – tad vratiti. Treba samo vjerovati i nadati se tom sretnom danu koji mora doći. I otac se nadao i vjerovao, a mama se na sve strane i dalje raspitivala. U međuvremenu, rađala je i odgajala moju braću i sestre, posjećivala crkve i pravila zavjete. Jednoga dana netko je ispričao mami za čudesno "Gospino vrilo" u Travniku. Na tom su vrelu, prema pričama u narodu, mnogi progledali, progovorili, ili prohodali. Travnička voda proslavila se i dalje od naše zemlje pa su na nju dolazili i bolesnici iz drugih država i svih vjera.

U dogovoru s ocem, mama me je za Malu Gospu, 8.9.1951. godine, pvela na travničko svetište "Gospino vrilo".

Putovali smo oko sto kilometara u jednom smjeru i toliko natrag. Dio puta prešli smo konjskom zapregom, a dio pješice. Pješačili smo od Crničkog Kamenika preko Bakovića do Ostružnice i tu smo kod nekog domaćina spavali. Od Ostružnice smo nastavili put konjskim kolima sve do staroga Travnika. Mama je svim ljudima sa kojim smo se susretali pričala o mojoj sudbini i o tome da idemo na zavjet u Travnik na "Gospino vrilo", nadajući se božjoj pomoći. Ljudi su joj davali kojekakve savjete, saučestvujući u njezinoj i mojoj tuzi i nevolji. U takvim i sličnim situacijama kod ljudi se probudi potreba da jedni s drugima podjele osjećaje razumijevanja i teškoće patnje. Tako nam svima bude malo lakše, iako osnovni problemi i dalje ostanu. Ali svaka pomoć i podrška dobro dođu, ma od koga dolazile i ma u kakvom obliku bile.

Po dolasku u Travnik, smjestili smo se u kuću jednog domaćina koji je na zidu imao puno satova. Nikada do tada nisam vidio toliko satova, pa sam cijelo vrijeme zagledao u svaki sat nastojeći zapamtiti njihov izgled, veličinu i boje. Sliku tih satova nosim i danas u sjećanju i ona mi se javi svaki put kada prolazim pored urarske radnje, ili kada u izlogu vidim izložene satove raznih marki i oblika.

Naš domaćin je bio vjerojatno neki od travničkih urara, koji se bavio popravkom i prodajom satova.

Iz Travnika do "Gospina vrila" smo išli pješice, udaljeno oko tri kilometra u pravcu Turbeta.

Na "Gospinom vrilu" bilo je mnogo svijeta. Ljudi su došli iz raznih krajeva da potraže lijek za svoje bolesti i razne druge tjelesne nedostatke i životne nedaće. Jedni su vodu sipali u boce, pletenke te različite posude, čuvajući taj sveti sadržaj kao

vrijedno bogatstvo. Drugi su skidali obuću i odjeću i prali noge i druge dijelove tijela bistrom i hladnom vodom, vjerujući da će im ona zaliječiti rane i izrasline na koži, ili oživjeti ukočene dijelove tijela. Bilo je i onih koji su se skidali i ostajali samo u donjem rublju. Prali su sve dijelove tijela.

Svatko od došljaka liječio se na svoj način i sukladno vlastitom vjerovanju u iscjeliteljsku moć travničke vode i pomoć Gospinu.

Moja mama je nasula bocu vode i dala mi da pijem koliko god mogu. U istom momentu je izgovarala molitve, širila ruke i slala duge i duboke poglede prema plavom nebu. Slijedio sam njezine pokrete, gledajući i sam u nebesko plavetnilo na kojem je još blistalo jarko ljetno sunce. Pogled mi se skupljao pod jakim sunčevim zrakama koje su iritirale zjenice i žarile kožu na licu i čelu. Mama mi je lice i čelo kvasila hladnom vodom. Pio sam vodu, osjećajući kako mi se vraća svježina, a uz nju i želja da nešto kažem. U jednom trenutku učinilo mi se kao da ću izgovoriti riječ mama, ali sam čuo samo dvije duge rastegnute riječi "ma...ma". Mojoj mami se ozarilo lice, oči su joj se napunile suzama. Gledala me majčinski toplo i lijevom rukom gladila po kosi. U zjenicama sam joj pročitao nadu. Opijena tom nadom polila me vodom po glavi, želeći valjda time ubrzati postupak moga ozdravljenja, koje je za nju bilo vidljivo kao što je bio vidljiv topli sunčani dan u Travniku i njegovoj okolici.

Ručali smo na travi pokraj "Gospina vrila". Mama je ponijela domaći kruh pomiješan s kukuruzom, komad piletine, dva sira i nekoliko kuhanih jaja. Dugo smo jeli u tišini, zalijevajući suhu hranu gutljajima bistre hladne vode. Mama me četo pogledavala očekujući da kažem još neku riječ. Ali riječi i zalogaji nisu išli skupa pa smo do kraja odšutjeli ručak i plegli u hlad ispod drveta da se odmorimo od višesatne vodene terapije.

U povratku smo se pojačali zalihama vode i, uz molitve i poglede prema nebu i vrelu, napustili Travnik. Putovali smo ostatak dana i sljedeći dan i noć, odmarajući se na istim mjestima i kod istih domaćina. Dva sloga "ma...ma" izgovarao sam sve manje rastegnuto i sve brže. To su bili prvi znaci da mi se postupno vraća izgubljeni govor. U mislima mi je dolazila bujica riječi, ali ni jednu drugu riječ nisam uspio prevaliti preko usana. Moja mama bila je zadovoljna i tim napretkom, jer je i on nagovještavao izlazak iz mraka šutnje. Stalno je ponavljala: "Tebi će Gospa pomoći". Na uzvisini ispred sela, nakon tri dana provedena na hodočašću do Travnika i nazad, čak sam uspio otegnuto izustiti riječ, se-lo, a potom sam odjurio prema našoj kući.

Iz Travnika sam ponio lijepa sjećanja koja mi i danas naviru u misli. Na "Gospino vrilo" i kasnije sam navraćao, jer mi je ono, skupa sa izgovorenim i u mislima tihim molitvama pokrenulo lavinu riječi koje ću kasnije, kao papagaj, ponavljati i zapisivati. Mnoge od tih riječi ugrađene su u moje pjesme i druga djela koja sam kasnije napisao. A bit će ih i ubuduće, jer riječi su najmoćnije sredstvo komunikacije i razumijevanja među ljudima. Riječi su sila koja nas pokreće u nove poslove, koja nam vraća snagu u borbi protiv različitih životnih teškoća i problema i koja nam pomaže da drugima iskazujemo ljubav, poštovanje, odanost, bliskost i tako nam ulivaju potrebnu ljudsku toplinu.

Zahvaljujući molitvama, Gospinoj vodi, upornosti moje mame Jele, Božjoj providnosti, ali i mojoj želji da u svemu budem kao drugi, u devetoj godini riječi su potekle mojim glasnicama. Počeo sam govoriti tečno i čisto kao što govore djeca tih godina i uzrasta. Istina, dogodilo mi se da zbog ubrzanja progutam po neko slovo ili riječ, ali sam to nadoknađivao

ponavljanjem riječi i rečenica u istom ili sličnom obliku. Možda sam i zato zavolio govorništvo. Doduše, danas manje pričam, ali zato puno više pišem i recitiram svoje i tuđe pjesme i književne radove u školama i na književnim susretima.

(Ovaj događaj sam svjedočio 8.9.2011. godine na proslavi Male Gospe u Travniku na "Gospinom vrilu". Svjedočio sam tijekom mise, (poslije pričesti), pred sedam tisuća vjernika. Naravno, ovu priču sam skratio i teatralno unio u srca vjernika i izazvao suze radosnice na stotinama očiju koje su me pomno gledale.)

50 GODINA ZAJEDNO / LUCE I ANTO

Ljepotom starom nek ova pjesma zvoni... (R. M. Rilke)

Bijaše to davno, 5.10. 1963. (za mene k'o jučer)

Bijaše nedjelja i lijepi sunčan dan.

Vraćao sam se s derneka

(proslava sv. Franje u Gojevićima)

Išlo se, putovalo pješice.

Vraćao sam se u Crniće, gdje sam tada radio kao

mladi učitelj – nastavnik.

Dolje ispod sela Drmača,

sustigao sam jednu plavu djevojčicu;

plave kovrčave kose, nižega rasta,

veselih plavih očiju,

koja se također vraćala s derneka.

Uputio sam joj pogled s porukom.

Pročitala je poruku i odmah mi odgovorila.

Dao sam joj ruku,

dala mi je ruku.

umrežili smo prste i krenuli...
23.11.1963. rekli smo DA jedno drugom,
a ubrzo smo stali i pred oltar, 3.5.1964.
Krenuli smo stazom, nejasnom i tamnom,
tražili smo sunce i sreće smo htjeli.

Bez ikakve pokretne i nepokretne imovine,
popeli se na lađu života.
Ali, imali smo samo jaku želju i volju
da putujemo zajedno.
Srca su nam bila kompas, a
intuicija upravljala kormilom.

Rijeka života po kojoj još uvijek plovimo
puna je vodopada, uskih prolaza, ravničarskih predjela,
puna velikih stijena i mnogih drugih problema...
Samo što smo krenuli ploviti i sa životom se boriti,
donese nam vila iz zvjezdanih daljina sina – Zvezdana.
Lađa se malo umirila, tročlana obitelj zagrljena i sretna,
a ono iz svjetlosti koja nam sijaše, isplovi Svjetlan.
Vjetrovi lađu guraju dalje, ne daju joj mira.
Krenu lađa u daljine, u tuđinu, u Njemačku.

Čini se, izgleda, da je tamo u daljini uvijek bolje!
Iskricali smo se, gledali i čudili se: što napravi taj narod?
Radili smo, gledali, učili, štedjeli, tražili pomoć od Boga i ljudi.
Otvoriše nam se oči, ugledasmo ljepše dane.
Tu u gradskoj vrevi Gminda, dobismo i trećeg sina Gorana.
Intuicija je kormilo lađe okretala nazad u domovinu.
Lađu usidrismo pored naše
novoizgrađene (izgrađene) kuće u Kreševu.

S poslovima pokušavali, eksperimentirali,
borili se i ugledali sunce koje nas obasja.

Ali, ne na dugo, izbi rat.

Djeca narasla.

Pred sami rat '92. Zvezdan i Svjetlan se oženiše,
uzeše svoje žene Irenu i Vesnu i odoše u svijet.

Goran se oženio tijekom rata - s Irenom.

Rat je sve pobrkao, uzeo snagu i volju, umorio nas,
ali su naše ruke, još uvijek umrežene, zajedno.

Rat stade, sinovi već narasli, nastaviše s poslovima i
napraviše bajku – istinitu bajku,
nama i još mnogim obiteljima.

U toj stvarnoj bajci, mi obilazimo svijet,
dišemo punim plućima, divimo se napretku,
divimo se našim unučadima:

Nini, Toniju, Stefanu, Mariji, koji studiraju,
Sari i Kristijanu gimnazijalcima, a Bastiju u osnovnoj školi.

Sve to promatram, zapisujem, opisujem
i stvorih moj književni opus,
što zaleprša eterom.

Dobri ili loši eho od tog moga književnog rada,
doći će nekada...

Ne budimo naivni,

Tko to kaže da nije bilo suza, zagrljaja, radosti, tuge, padanja,
dizanja, branja ruža i
uboda na trn...

Tko to kaže
da ima ruža bez trnja,
meda bez žuči,
puta bez krivina i provalija.

Ko to kaže!?
Držeći se za ruku, išli smo
i svuda stizali,
kroz život se klizali,
upoznali svijet, okrutan i lijep.
Puno puta smo padali,
opet se dizali,
I išli dalje...
Tražili sunce i sreće smo htjeli.
Krčili put, za ljepše dane,
za ljepša jutra da svanu sutra.
I danas padamo, ali se odmah dižemo,
i do cilja stižemo.

Shvatili smo
život ima svoja pravila, zakonitosti;
moraš ih poštivati:
Baci niz vodu,
naći ćeš uz vodu;
ne čini drugom,
što tebi nije drago da ti netko učini;
ne zovi Boga samo u nevolji;
sjeti Ga se i kad je sve
potaman.

Znaj
sve se vraća, sve se plaća;
poštuj oca i majku i uopće starije,
pa će ti dobro biti;
u dobru se ne povisi,
u zlu ne ponizi;
u laži su kratke noge;

sve su strasti jače od razuma;
izbaci iz sebe zavist i mržnju;
pazi s kime kavu piješ
i kome se smiješ;
život prihvati onakav kakav je trenutno,
a bori se za bolje.

Došli smo skoro do kraja,
Životnu misiju
obavili smo
kako smo umjeli,
a sada, nasljednici
produžite,
Za primjer mlađim poslužite.
Ne zaboravite Boga,
Ni u kakvom pogledu se
ne povisite,
jer Bog silu ne voli,
Umjerenost je osnovni princip života.
I na kraju:
Našoj djeci poručujem,
i njihovoj - kad porastu,
čuvajte nam zavičaj,
da se sjećanja
ne izbrišu, ne zarastu.

23.11.2013. Stanić Anto

DUGO MI JE TREBALO DA SHVATIM

*Kako je malom broju pitanja izložen čovjek
koji živi u primitivnoj jednostavnosti.*

Život je tekao, a i ja zajedno s njime.
Njegovim valovima sam plivao
onako, kako sam znao i umio.
Ponekad su to bili bezazleni valovi,
slabi i tihi, a često veliki, bučni i razarajući.
Plivajući raznim vodama, promatrao sam ljude i prirodu.
Divio se prirodi, a i nekim ljudima,
njihovim mudrostima i karakterima.
Često sam se na neke ljude ljutio,
jer nisu po svome razmišljanju i logici bili mi slični,
a ponekad me ljutilo i što su likom i izgledom drugčiji.
Pitao sam se, zašto ljudi ne vjeruju u istog i jednog Boga?
Zašto im politička ideologija nije ista?
Zar su neki ljudi agresivni i ratoborni, a drugi tihi, mirni,
plemeniti i miroljubivi.
Ljutio sam se, a nisam znao da nemam pravo na to.

Nisam znao što je potrebno da bi ljudi jednako,
ili barem slično razmišljali:
trebaju li, možda, ići u iste škole
i učiti iz istih knjiga; slušati iste nastavnike – profesore;
družiti se sa ljudima sličnim sebi,
približno iste naravi i razmišljanja;
živjeti u približno istim životnim uvjetima;
u društvu s istom političkom ideologijom;
vjerovati u istoga Boga i poštivati iste moralne norme.

Al jednog dana shvatih:

Čak i kada bi sve bilo kako navedoh,
opet bi bilo različitosti u razmišljanjima,
donošenju zaključaka,
reagiranju u određenim situacijama.

Zašto?

Zaboravih još faktor genetike,
utjecaja kozmičkih sila na ljude
Te se zapitah: zašto se ljutim?

Jer i kada bi im sve navedene životne okolnosti bile iste,
različitosti bi opet postojale, iako možda u malo manjoj mjeri.

A ako je sve već tako kako jeste,
ne ljutimo se na susjeda svoga
što je drugačiji od nas.

Ustvari, svaki čovjek razmišlja na svoj način
jer je produkt drugačijih životnih okolnosti u
kojima je rastao i razvijao se, fizički i duševno.

A kakva je tek različitost među ljudima
iz različitih država, s različitih kontinenta,
različitih klimatskih uvjeta,
drugačijih filozofija življenja i vjerovanja.

Razmišljajući o tome shvatimo da su
beskrajne različitosti među ljudima na kugli zemaljskoj.
i da promijeniti ne možemo ništa.

Događalo mi se da iz nemoći promijenim bilo šta,
bolujem od nervoze; posvađam se, potučem,
zašutim i ne razgovaram s nekim po nekoliko mjeseci;
zato što taj netko ima drugačija politička razmišljanja;
što su mu poimanja moralnih normi drugačija;
zato što kaže da je njegov Bog bolji od moga;
njegova je filozofija življenja i vjerovanja drugačija;
tim za koji navija pobijedio je moj; ili naposljetku
ide mu mnogo bolje u organizaciji rada i života nego meni

Različitosti su neminovne.

Konačno sam to shvatio,
i vjerujte,
s takvim saznanjem puno je lakši život,
manje je strahova i šokova.
vjerujte mi!

Čitaoče, pokušaj shvatiti isto, ako već nisi,
da nitko ne mora razmišljati kao ti,
i bit će ti lakše i ljepše živjeti.
Čemu nepotrebna briga,
kada ne možeš ništa promijeniti?
Uostalom, svatko ima pravo na svoje razmišljanje,
bez obzira je li u pravu ili nije.

Toronto, Canada - veljača 2014.

KOJE POSLOVE SAM RADIO

*Od svega što nam se u životu može desiti,
najopasniji je uspjeh.*

Rođen sam kao najstarije dijete u obitelji od još petero su-braće, davne 1942. godine, u selu Crnički Kamenik, općina Kreševo. Bijaše rat, glad, siromaštvo, bijeda. Živjelo se isključivo od zemljoradnje i stočarstva. Ali i jednog i drugog bijaše malo, a kad godina izda, nerodi iz mnogo razloga, eto siromaštva i bijede. U rana proljeća se oralo, sijale žitarice i povrće koje je moglo rađati na nadmorskoj visini od osamsto metara. Od sedam-osam godina već sam morao pomagati u svim poslovima. Vodao sam konja ili konje kad se oralo, zubilo, vršilo žito na gumnu, mlatio grah ili radili neki drugi sitniji seoski poslovi.

U ranom djetinjstvu sam, pored navedenog, morao sakupljati suho lišće i donositi kući, prostirati pod stoku, zatim, kositi paprat i donositi je pod stoku, a mladu paprat, i neke trave, smo brali, čupali i davali ovcama i svinjama da jedu. Najteži mi je posao u jesen bio: sjeći i sakupljati raščine, to jest, okresane i osušene grane hrasta, slagati u plast, te preko zime davati ovca-

ma i kozama da jedu. Tako se stoka, uz još malo sijena, prehranjivala preko zime.

Kako sam rastao, tako su me roditelji sve više uključivali u poslove koje su obavljali odrasli muškarci, a u mnogo slučajeva i žene. Moj otac je radio u rudniku Breza, tako da je dolazio kući samo jednom u petnaest dana i zapovijedao šta ćemo raditi. I majka je puno radila, ustvari, najviše. Odgajala je djecu, koju je rađala svake druge godine i opet stizala obaviti sve ostale obaveze.

Po prirodi sam bio usporen, lijen; teško se i sporo kretao. Za mene je polazak u školu bio spas. Uvijek sam se vadio na to da moram učiti, a prozivao mlađe sestre i braću da urade i moj dio posla. Zaista sam zavolio knjige i od ranog djetinjstva sam puno čitao. Velikih problema sam imao s koševinom. Ako je kosa bila otkovana nekako sam i mogao kositi, a kada se istupi ja je nisam znao dobro otkovati, a ni naoštriti, a s tupom kosom se moglo kositi samo snagom, a nje brzo nestane, umoriš se. I pored mamine molbe i stvarne potrebe, ja sam često odustajao od košenja. Okopavati povrće i ogrtati krompir i kukuruze, također nisam volio, s odrastanjem sestara to sam prepustio njima. Vršidbu, tj. odvajanje žita od slame, također nisam volio zbog pljeve i obilne količine prašine, koja je dospijevala u sve dijelove tijela. Toga sam se oslobodio kad sam pošao u Fojnicu u peti razred. Odlazak i povratak iz Fojnice trajao je cijeli dan, zbog velike daljine – 16 kilometara u jednom i 16 u drugom pravcu.

Odlaskom u učiteljsku školu, u Sarajevo, oslobodio sam se svih poljoprivrednih poslova. Zadatak je bio učiti i samo učiti. U to vrijeme nije bilo nimalo lako završiti učiteljsku školu, pogotovo meni i drugima koji smo došli sa sela s lošim predznanjem u svakom smislu. Moralo se puno učiti, čitati obavezna brojna lektira, da bi se uklopilo u život i rad dobrog učenika. S mnogo

više truda nego neki drugi, uspio sam završiti učiteljsku školu i odmah se zaposliti kao učitelj.

Poslije godine rada kao učitelj, dobio sam poziv za službu obaveznog vojnog roka.

U vremenu od kraja školske godine 1963/4. pa sve do polaska u vojsku, školu rezervnih oficira 1.10. 1964. dakle, školski raspust i čekanje na odlazak u armiju, sam imao vremena na pretek. U tom vremenskom periodu sam dobio prvog sina - Zvezdana. Pošto sam volio uvijek nešto raditi od drveta, odlučio sam da kupim daske i da napravim bešiku, kolijevku za malog sina i još ih nekoliko za prodati. Tako sam i uradio. Sad se više ne sjećam kakve su bile, ali su služile svrsi, iako su urađene bez naročite estetike. Vjerojatno sam više platio materijal nego što sam zaradio, ali mi je bitno da sam nešto radio, da prekratim vrijeme, kako se kaže. Međutim, osjećao sam da uskoro moram nešto promijeniti u svom životu i životu svoje porodice. Razmišljao sam o budućnosti, zagonetnoj, neopisivoj, tajanstvenoj i primamljivoj dok još nismo u njoj. Ali i kako, kada smo već u njoj, brzo i neshvatljivo prođe kad postane sadašnjost i kako biva jadna, otrcana i beznačajna kad postane prošlost. Stoga sam odlučio da je ne sačekam kao seoski učitelj u zabačenom selu, već sam joj odvažno krenuo u susret.

Radio sam kao učitelj pet godina u nekoliko kreševskih sela, a potom 1969. god otišao na privremeni rad u Njemačku.

U Njemačku me, po mojoj osobnoj želji, poslao Biro za rad iz Visokog kao tumača, jer sam mislio da znam njemački. Otputovao sa grupom od šezdeset radnika i mojom ženom Lucom, u fabriku sijalica Osram u Hiedenhiem. Trebao sam biti tumač i skupa sa ženom Lucom domar, hausmajstor, u jednom motelu blizu Hiedenhiema u kome smo stanovali. Brzo se primijetilo da ja ne znam njemački jezik dovoljno dobro, te sam dobio otkaz.

Zaposlio sam se u susjednom gradu Schwebisch Gmundu, u tvornici zupčanika, gdje sam dobio mnogo veću mjesečnu platu. Tamo sam radio na glodalici, drebangu, automatiku na kome sam serijski doradivao metalne dijelove za motore. Za obavljanje takvog posla nikakvog predznanja i znanja nije trebalo, samo sam, kao robot, stavljao dijelove u mašinu, pritiskao dugme da se mašina pokrene i uradi svoje, te svaki dio po datom šablonu kontrolirati. I tako, osam sati radi, i radi, a plata je bila, u odnosu na moju učiteljsku u domovini, pet puta veća.

Tu mi je bilo doista lijepo, ali moj nemirni duh mi ne daje mira i ubrzo me navede da budem zastupnik u jednoj osiguravajućoj kući, to jest da pronalazim osobe zainteresovane za životna osiguranja. Mislio sam da mogu ispuniti plan samo od osiguranja zemljaka. Do njemačkih radnika mi je bilo teško doći, zbog slabog govora njemačkog jezika, pa sam i taj posao morao brzo napustiti te potražiti drugi.

Ali, opet se prevarim i prihvatim posao za koji je bio osnovni uvijet dobro poznavanje njemačkog jezika. Zaposlio sam se kao trgovački putnik za prodaju namještaja. Poslije petnaestodnevnog seminara na Bodenskom jezeru, mislio sam da ću postati milioner, a ono, nažalost, za dva mjeseca zbog slabih rezultata u prodaji, dobio sam otkaz.

Slijedeći moj posao bio je rad u tvornici ženskog rublja "Triumf" u Heubachu, blizu Gmunda. Na štanc-mašinama štancao sam metalnim šablonima dijelove ženskog rublja. Radio sam to šest mjeseci i zbog slabe plate, u odnosu na fabriku zupčanika, vratim se ponovo u tvornicu zupčanika.

Moj nemirni duh traži posao gdje ću zaraditi milione, a lijenac za fizičke poslove nisam mogao biti gori. Tražio sam "kruha na trnu", kako je govorila moja mama. Ona je vjerovala samo u kruh zarađen fizičkim radom.

Povratak u fabriku zupčanika me je malo uozbiljio i prizemljio. Odlazeći na godišnji odmor u Kreševo, a pritom i prolazeći kroz mnoga mjesta moje Bosne, primjećivao sam da ugostiteljski objekti dobro rade. Pomislio sam da se tu mogu zaraditi milioni, te se takve misli uvukoše u mene i držale su me dok nisam i sam otvorio restoran, brzo propao i spao na prosjački štap.

Naime, 1972. godine sam kupio zemljište za izgradnju kuće u Kreševu. Majstori, neimari su počeli s radovima 1973. i do kraja 1974. godine, sagradili kuću i uredili prizemni dio za restoran. Pred Novu godinu 1975. žena Luce i ja otvorili smo restoran. Ja sam se vratio, napustio Njemačku, a Luce je uzela godišnji odmor i bolovanje. Bili smo u velikim dugovima, jer smo dosta posuđenog novca uložili u kuću. Posla je bilo jednu godinu i nekako, a kasnije sve slabije. Pokušavali smo privući goste s raznim muzikama, hranom, lijepim konobaricama, ali u malom Kreševu, gdje je bilo puno ugostiteljskih objekata, nije bilo dovoljno mušterija za dobre promete od kojih bi se moglo živjeti i vraćati dugove. Luce, koja je također napustila posao u Njemačkoj, ostala je da pomalo radi, a ja sam otišao u ljeto 1977. natrag, u Njemačku da radim i vraćam dugove.

Papiri su mi u međuvremenu bili poništeni tako da sam naredne četiri godine radio na crno. Spašavalo me to što sam poznavao njemački i što sam sada shvatio da moram raditi i fizičke poslove. Po dolasku u Frankfurt, nekoliko mjeseci sam vozio teretni kamion, do sedam tona u jednoj firmi za polaganje telefonskih kablova, do potrošača. Poslovi su izvođeni po terenu, stotinjak kilometara od Frankfurta, a mi radnici spavali po motelima u mjestima gdje smo radili. Plata je bila slaba i neredovna. Prvi bolji posao koji mi je ponuđen prihvatio sam, a to je bilo u Frankfurtu, brušenje parketa, stepenica, drvenih

ograda kao i lakiranje istih. Posao je bio težak i opasan zbog prašine i otrovnih lakova. Vlasnik, gospodin Nekerman, bio je dobar čovjek, dobro plaćao i nagrađivao nas radnike. Tu sam ostao do povratka kući u Kreševo 1978. godine.

Poslije nekoliko mjeseci Luce je zatvorila restoran, ostavila tri naša sina kod bake Anđe i došla k meni u Frankfurt. Zaposlila se kao kuharica i za kratko vrijeme postala šef kuhinje. Radili smo po petnaest sati, a Luce ponekad i po osamnaest sati dnevno. Kako rekoh, radili smo na crno, bez radne dozvole, a to nije bilo baš ugodno. Svakodnevno smo strahovali. Lucu je jednom prilikom uhvatila policija i kako je bila bez radnih papira, privedena je na jednu noć u zatvor. Ona je opet otišla u isti restoran i nastavila da radi. Zarađivali smo dobro; vratili dugove, sredili kuću koliko- koliko, i nešto uštedili - sve za četiri godine.

I opet na moju inicijativu, a nešto i zbog sinova koje baka nije mogla više paziti, jer su porasli i nisu više bili dobri, vratili smo se kući. Ja sam se odmah zaposlio u Osiguravajući zavod BiH. I to mi je bio najljepši period moga života. Posao je bio lagan, a i novaca je bilo dosta, dobar kolektiv u Visokom, a ja sam vodio ispostavu Kreševo. Luce se zaposlila u tadašnji hotel kao kuharica.

Ja sam u osiguranju ostao deset godina, a potom otvorio privatnu firmu "Eksport-import" Stanić. Promet tehničke robe na veliko i malo. Firma je registrirana a i radila u Sarajevu sve do početka rata 1992. godine, odnosno radila je i tijekom rata, ali je već bila preseljena u Kiseljak i Kreševo, samo što smo tada, umjesto tehničke robe, prodavali prehranu po naređenju vojne komande iz Kiseljaka.

Po završetku rata još sam nekoliko godina s firmom ostao u Kiseljaku, a međuvremeno obnovio posao trgovine i u Saraje-

vu i Zenici. Rat me iscrpio na razne načine, izgubio sam volju za biznis, i vratio se mojoj ljubavi- knjizi. Godine 2003. udružujem se poslovno sa sinom Svjetlanom i kod njega ostajem do danas, Još uvijek vodim književnu Fondaciju koju je Svjetlan registri-
rao 2006., i nadzor na građevinskim poslovima koji se obavljaju u krugu Svjetlanovih firmi i na Ranču.

Aktivno se bavim književnošću; čitam, pišem, komentiram književni rad kolega, dijelim knjige, šaljem dopise u novine, dodjeljujem nagrade za dobre knjige, dijelim knjige na poklon kulturnim institucijama i svim onima koji žele da ih čitaju i uopće pomažem mnoge književne manifestacije. Još imam volje i želje za radom kao i planova o čemu ću pisati, a dokle će me volja držati, ne znam. Znam da će i tome jednog dana doći kraj, a kad, neka odredi Bog.

OD OGNJIŠTA DO ELEKTRIKE

Svijet je pun mogućnosti...

Svi oni koji su rođeni kao i ja, tih četrdesetih godina dvadesetog stoljeća, a koji smo još uvijek živi ili oni koji su umrli prije nekoliko godina, specifična smo generacija. Ne bih rekao po nečemu što je iznimno kod nas, već što je u našoj epohi življenja od ognjišta do elektronike nastala nova epoha.

Rođen sam 1942. u selu Crnički Kamenik koje se nalazi na granici između općina Fojnica i Kreševo. Crnički Kamenik administrativno pripada općini Kreševo. Nikad nisam saznao kako je selo dobilo ime, a saznao sam, tko je bio pradjed, prvi čovjek koji je sa stokom doselio u naše krajeve, odnosno u moje selo.

Dakle, rođen sam i odrastao u selu ispod zapadnog dijela planine Inač. Rastao sam i stasao za školu. Četiri razreda osnovne škole završio sam u rodnom selu, a 5. 6. 7. i 8. razred u Fojnici. Idući u školu u Fojnicu, vidio sam kako gori, sja, električna sijalica. Da bi sijalica gorila bila je potrebna struja, a u našem selu je nismo imali. Dobili smo je tek početkom sedamdesetih godina. Idući u Fojnicu u školu, jedne zime sam stanovao kod

nekog očevog rođaka i tada sam vidio i čuo - kako radio svira. Čudna naprava za to doba.

U petom ili šestom razredu, pravio sam, sa još nekoliko prijatelja, napravu koju smo tada zvali radio detektor, a služila je za slušanje tadašnjih radio stanica. Da bi se izradila ta naprava, bilo je potrebno: telefonska slušalica, ploča sa rudačom kristala i pedesetak metara žice kojom se provodila telefonska linija. Žicu je trebalo zategnuti između dva visoka stabla, naravno u blizini kuće. Zategnutu žicu smo s drugim kablom spajali s kućom, s mjestom gdje je postavljena ploča s kristalom. Također je trebalo napraviti i uzemljenje, odnosno pedesetak centara ukopati kraj žice u zemlju. Slušalica se spajala sa antenskim kablom i uzemljenjem. Kratkim komadom žice, koji je bio vezan za antenu se prelazilo, mrdalo preko kristala, dok se ne nađe neka radio stanica. Sjećam se da sam tada slušao prijenos utakmice Jugoslavija-Mađarska i da je Jugoslavija pobijedila 6:1. Sjećam se također da sam rado slušao pjesme, sevdalinke. Opisao sam ovu napravu samo radi poređenja s današnjom elektronikom.

U školskoj 1959/60. godini upisao sam učiteljsku školu. Doček 1960. godine je bio u Učeničkom domu u Sarajevu, uz televizor. Tih dana je Dom kupio televizor i mi smo uz televizijski program dočekali novu 1960. godinu.

Dakle, tih dana se u našim krajevima, u Sarajevu, pojavio televizor. Sa pojavom televizora se i proširila priča da je televizor konstruiran uz pomoć Nikole Tesle u SAD 1942. godine, godine kad sam ja rođen.

Još do danas su mi u pamćenju ostale riječi našeg profesora književnosti, starijeg gospodina, koji ih je izgovarao gotovo šapatom: "Uporedo sa velikim svijetom u kome žive veliki ljudi i velike stvari, postoje mali svijet sa malim ljudima i sitnim stvarima. U velikom je svijetu izumljen Dizelov motor, u

njemu su napisane 'Mrtve duše', sagrađena je hidrostanica na Dnjepru i izvršen je let oko svijeta. U malom svijetu oremo njive, sijemo, kopamo, sadimo voćke i uzgajamo stoku – živimo mirno i tiho uživajući plodove vlastitog rada. U velikom svijetu ljude pokreće težnja da pomognu čovječanstvu. Maleni je svijet daleko od ovako uzvišenih stvari. Kod njegovih stanovnika postoji samo jedna težnja – da bilo kako prožive, ne osjećajući glad."

Kao mladi učitelj kupio sam televizor, radio, gramofon i još neke električne aparate za kuhinju.

1969. godine otišao sam u Njemačku na privremeni rad. U stanu, u koji smo se uselili, zatekli smo dosta električnih aparata koje nismo vidjeli u Sarajevu i okolici. U međuvremenu je postignut veliki napredak u izradi oružja za ubijanje i uništavanje ljudskog roda. Rakete vođene i samovođene; rakete interkontinentalne i rakete za slanje opreme za naučna istraživanja i ljudi na druge planete. Razne vrste bombi; hidrogenske, nuklearne, atomske, biološke itd. Veliki je napredak napravljen u radarskim sistemima i praćenjima: aviona, raketa, raznih letjelica.

1998. godine, otvorio sam poduzeće za promet i prodaju tehničke robe. Pojavio se fax, uređaj za slanje i primanje pisanih poruka, računara, ugovora, dogovora, narudžbi, otpremnica. Uskoro se pojaviše i satelitske antene za praćenje TV-e programa iz cijelog svijeta.

Zaista bi trebalo mnogo vremena i prostora da se opišu svi izumi iz svih oblasti života. Napomenut ću samo neke koji su potrebni čovjeku za svakodnevni život. Napredak u autoindustriji je toliko velik da je nemoguće pratiti sva unapređenja i novitete u toj oblasti. Pojava računara s velikim i malim monitorima, pojava laptopa, bežičnih telefona, mobilnih telefona,

tablet uređaja, pametnih mobitela i uređaja koji nastaju dok ja ovo pišem. Božićni dar za 2016. godinu dobio sam od sina Gorana, aparat u kome su smješteni: fax, kopirka, printer i skener, a veoma mali obimom. Od sina Svjetlana sam također dobio novu Toyotu Land Cruzer u koju je smješteno, ugrađeno sve što je izmišljeno u auto industriji.

Tehničko zastarijevanje roba tehničke i elektro-izvedbe sve do prije dvadesetak godina bilo je deset godina, a sad je šest mjeseci, a za neke stvari i manje.

Moje Kreševo proizvodi, kuje, otkiva već nekoliko stotina godina razne poljoprivredne alate i oruđa koja nemaju tehničko zastarijevanje. Kad se istupe, ponovo se naoštire ili potkuju, a kad ne može ni to više, bace se u staro željezo. Malo sam se našalio, ali u principu je tako. Neke fundamentalne stvari u ljudskom životu ostaju iste. Žena je u antičko vrijeme nosila plod devet mjeseci, kao i danas. Točno da se zemljoradnja i zanatstvo unapređuju, pa paralelno tome prave se i novi alati, naprave koje prate opći razvoj i napredak.

Ovo je moje viđenje napretka, razvoja tehnike, elektro-tehnike i elektronike ugrađene u sve predmete, naprave koje su potrebne čovjeku u svakodnevnom životu. Već rekoh, dok ja ovo pišem koliko se toga već novog konstruira, testira, eksperimentira. Sve je za pohvalu, svaki napredak, ali da nije paralelno s ovim izumima i izuma za uništavanje čovjeka, a to su razna oružja.

RAD U RATNIM UVJETIMA 1992/5

- organizacija trgovačkog poduzeća -

Kad počne rat đavo proširi pakao.

Sredinom 1988. godine Savezno Izvršno Vijeće Jugoslavije donijelo je odluku o mogućnosti osnivanja privatnih poduzeća. Kad je zakon stupio na snagu, otvorio sam poduzeće za promet roba široke potrošnje na veliko i na malo po nazivom "Eksport-Import Stanić". Poduzeće je registrirano u Sarajevu, a tu i na Stupu imao sam trgovine. Sa desetak radnika radio sam dobro sve do početka rata '92. godine. Početkom travnja '92 počeo je rat, a ja sam pobjegao u Kiseljak, odnosno u Kreševo. U Kreševu sam imao poslovni prostor i nastavio s trgovinom, a u Kiseljaku su mi sinovi također imali poslovni prostor od oko 90 m². Supruga Luce je u Kreševu držala trgovinu prehrana, a ja sam u Kiseljaku držao tehničku robu i prehranu.

Juni-juli 1992. godine, u Kiseljaku su osposobljena dva prostora i kancelarija. Organizirana je prodavaonica mješovite robe u kojoj počinju sa radom: Amela Žolja, Mirela Puljić, a vrlo brzo i Mirsada Kardaš iz Rakove Noge.

Odmah sam organizirao poslovnog suradnika Zorana Ljiljića i ženu mu pokojnu Seku, da preurede potkrovlja, koje će u narednom periodu služiti kao kancelarije za knjigovodstvo, a tu su postupno uposlene: Snježana Šitum, Snježana Medić, Božana Tomić, Svjetlana Laštro, Svjetlana Barbić. Darija Stanić, Snježana Čelan, Mirjana Lepan iz Kreševa, Nela Ljiljić i ...

U prostorijama na katu formirana je služba za financije, knjigovodstvo i nabavke. U tijeku 1992. i '93. godine, stavljeno je u funkciju skladište i prodavaonica "Mortadela" na Sarajevskoj cesti, a u istom periodu, kad se preselilo na kat, otvorena je prodavaonica tehničke robe. U prodavaonici tehničke robe prvo je počela raditi Svjetlana Laštro, a potom je prešla u kancelariju. U *Mortadeli* počinju raditi Danka Nikačević i Nada Čiča. U skladištu, u iznajmljenom prostoru kod Hašima na sarajevskoj cesti, radili su: Jozo Stanić, Mijo Tucaković, Vjeko Ivičević, Franjo Trogrlić, Ostoja Kragulj, a u međuvremenu kupljeno je i par kamiona pa smo angažirali vozače: Davor Ljiljić, Željko Pušić, Niko Čok i Nikica Azinović.

Posao je rastao, razvijao se i uskoro se otvaraju prodavaonice "Unikat shop", gdje je zaposlena Mirjana Tolo, a u novootvorenom diskontu počinju raditi Kata Drmač i Kata Šimić. Počinje sa radom i prodavaonica namještaja na Gromiljaku, u kojoj rade: Vlatko Pekić, Zeljko Trogrlić i Drago Ivičević.

Kad je u zanatskom centru otvorena prodavaonica Bijele tehnike, tu su radili: Predrag Ivičević, Mirela Puljić, a kasnije i Josip Marić, dok je Predrag brzo prešao u prodavaonicu namještaja, a u Bijelu tehniku dolazi Josip Marić. Kratko vrijeme se na poslovima nabavke radili i Nenad Rašić i Mladen Nikolić. Ubrzo je otvorena i ispostava u Posušju.

U svibnju 1996. godine, otvorili smo veleprodaja u Sarajevu "Comerc Stanić" i maloprodaju na Stupu i na Alipa-

šinom Polju, te aktivirali upravu sa kancelarijama na Stupu, na čelu sa Damirom Kalmarom. Ostali radnici su bili u komercijali: Adnan Ičindžić, Vlado Ivanović, Mira, te Nenad Kovačević, Tina, a u prodavaonici na Stupu, radili su: Dragan Nikolić, Snježana Kujača, Alma Habibović, Niko Galić, Željko Barbić, Igor Ljiljić, Tanja Azinović, Anita-mala i Lucija Stanić. Bilo ih je još: Ruža Ivanović, Vinko Sabljići izvjesna Mila i drugih čijih se imena više ne sjećam. Iz veleprodaje iz Kiseljaka prelazi Anđelko Kape-tanović, te jedno vrijeme radi s nevjestom Almom.

Organiziran je i servis, u sklopu veleprodaje, i tu su jedno vrijeme radili: Vjeko Tolo, Josip Trogrlić, a Lucija Stanić im je došla iz maloprodaje. Poslije toga u maloprodaju je došla Mira, danas pokojna, te Irena Pekić, Vlatkova supruga.

Dalje, 1996. godine je otvoreno poduzeće za promet elektro-robe "Stanex" u Zenici, kojim rukovodi Emil Brnić sa kolegom Borisom.

Rad od 1992. pa sve do kraja 1995. je rad u ratnim uvjetima. Žena Luca i ja, Anto Stanić smo imali od ratnog zapovjednika za Kiseljak i Kreševo gospodina Ivice Rajića, naredbu da, kao trgovci, snabdjevamo prehrambenim artiklima navedena mjesta, a nabavljali smo robe iz Hercegovine kako smo znali i umjeli u izuzetno teškim ratnim uvjetima.

Bez obzira na naredbu od strane zapovjednika Rajića, mnogi bojovnici iz Kiseljaka su bili protiv našeg rada, te su nam, iz pohlepe i niskih pobuda, radnje u nekoliko navrata opljačkali, te eksplozivom demolirali i uništili svu robu u radnjama. Bili su to ljudi niskog karaktera, ali i kada izgubimo sve a ostane nam obraz, dovoljno nam je ostalo.

Hvala Bogu, da je i to vrijeme prošlo, a da nitko od obitelji nije stradao ili ranjen. Kamo sreće, da rata nikako nije ni bilo, ali više sile su neumoljive, bude onako kako one odrede.

SAKUPLJAO SAM NARODNE BISERE

Narod želi da čuje, samo ono što je sam izmislio.

Zbog izgubljenog dara govora, od četvrte godine pa do desete, nisam uopće mogao govoriti. Bez obzira na to, naučio sam čitati, naime, naučio me stric Rudolf iz knjige "Zbirka junačkih narodnih pjesama". U toj zbirci sam nailazio na lijepe stihove u desetercu i na lijepe narodne izreke koje tada nisam razumio. Kako sam rastao, a kasnije pošao i u školu tako sam još više čitao i susretao se ponovo s novim narodnim izrekama.

Moja majka je u svakodnevnom govoru često spominjala neke izreke koje ja također nisam razumio: "Tko rano rani, dvije sreće grabi", "Bolje spriječiti nego liječiti", "Novo sito o čiviji visi", "Kad padne šljeme na tjeme", "Svaki početak je težak", "U štetiše svega biše, u radiše još i više", "Tko drugom jamu kopa sam u nju pada", "Baci niz vodu, naćeš uz vodu", "Ne čini drugom što tebi nije drago da ti drugi učini", i još mnoge druge.

Kako sam rastao tako sam se sve više interesirao za značenje tih izreka. Majka je bila nepismena žena, bez ikakve škole, dakle, ona te izreke nije pročitala, već ih je čula od starijih, zapamtila njihovo značenje i upotrebljavala ih u datim okolnos-

tima, u situacijama kad su dolazili do izražaja ti biseri koje ljudi stvoriše kroz dugu povijest. Ti biseri naroda, te izreke su stare koliko i ljudski rod. Narod ih je pamtio i provjeravao na svojoj koži, tisućama godina.

Od kad datiraju, postoje narodne mudre izreke. Od kad se razvijao ljudski um i njegova logika, ljudi su promatrali svoje postupke, odnose u zajednicama, ponašanja, loše postupke jednih protiv drugih, odnose u zajednicama, uopće ponašanje ljudi i donosili zaključke iz kojih se mogu izvući pouke. Te poruke su se usmeno prenosile s generacije na generaciju. Kad su izmišljena slova, znakovi, pisanje, knjige, tad su pismeni ljudi mudre izreke i ostalo zapisivali i prenosili do današnjeg dana.

Dok su se izreke prenosile usmeno, nismo mogli izreke preuzimati od drugih naroda, iz dalekih krajeva, iako su i tada putnici, trgovci i moreplovci odlazili i donosili pokoju izreku s drugih sredina, država i kontinenata. Danas, kad je pismenost svuda, knjige o mudrim izrekama i uopće o mudrosti življenja pojedinih naroda se prenose u sve krajeve kugle zemaljske i tako se saznaje sve o kulturama, običajima, izrekama tih naroda. Danas su knjižnice bogate s knjigama iz koji se može pročitati, naučiti o izrekama cijelog svijeta.

Napominjem da su kineske izreke, poslovice čuvane u cijelom svijetu. Kina je najmnogoljudnija zemlja u svijetu sa drevnom civilizacijom. U srednjem vijeku je bila najrazvijenija zemlja na zemaljskoj kugli u svakom pogledu pa paralelno s tim rasla je i razvijala se u duhovnom i kulturnom pogledu od čega se ponešto prenosilo i u ostale krajeva svijeta. Jedna od tih kineskih mudrosti kaže da čovjek koji voli knjigu nikada ne može da oboli od dosade.

Među tim silnim knjigama, koje govore o tome, je i jedna moja s naslovom "Nadživjeti sebe - čitanjem do mudrosti".

Kako je nastala ta knjiga?

Rekoh da sam prve narodne izreke čuo od majke. Čitajući knjige, često sam nailazio na izreke koje sam lako učio i pamtio. Zapamtim izreku i za kratko vrijeme i zaboravim. Zbog velike želje da imam pri ruci te izreke u datim momentima, počeo sam te bisere, dragulje prikupljati i zapisivati. U životu sam još samo prikupljao, odnosno brao maline i divlje jagode te ih prodavao, kako bih sebi kupio odjeću i knjige za školu.

Prikupljene izreke, koje stavih u knjigu, poklanjam čitaocima, pa ako im pomognem da koju zapamte i ponašaju se kako ih one upućuju, neću žaliti uloženog truda. I dalje prikupljam, to mi je postao hobi da se igram s draguljima, biserima narodnog uma. Moguće je da od preostalog i kasnije prikupljenog materijala tiskam još jednu knjigu.

KAKO JE NASTAO MOJ KNJIŽEVNI OPUS

Tvoju slavu donijeće godine.

Često me prijatelji i poznanici pitaju: – Anto, kako to da si za samo dvadeset godina književnog rada uspio napisati trideset knjiga?

– Da, napisao sam i tiskao trideset knjiga.

Ponekad se čudim sam sebi, ali obrazložiti ću to. Prvu pjesmu napisao sam u drugom razredu učiteljske škole. Od tada, pa sve do 1998. godine, pisao sam ponešto usput, radeći druge poslove, ali ne toliko puno. I odlagao napisano u jedan fascikl. Moje muze su me povremeno budile, i poticale da pišem više i češće. Ponekad zaboravim, a one mi šapnu: – Mogao bi još ovo, mogao bi ono... – Dosađivale su mi tijekom putovanja, boravka u inozemstvu, poslije povratka kući, poslije pročitane dobre knjige proze ili poezije, i u drugim prilikama što me je inspiriralo da pišem.

Nakon izdavanja prve knjige "Biseri ispod Inča", iz mene je buknuo vulkan želje za pisanjem proze i poezije. Do tada sam tu strast i mogao nekako gušiti, no više ne. Morao sam nadoknaditi

period potiskivanja strasti za pisanjem. Dakle, ozbiljno pisati i izdavati knjige počeo sam kada sam već imao veliko životno iskustvo i novac koji mi je to omogućio.

I vrijeme, kao uvjet za stvaranje, smatram veoma bitnim. Važno je znati pravilno planirati i koristiti vrijeme, kako ne bi prolazilo uzaludno. Uzmimo u obzir da dan i noć imaju dvadeset i četiri sata, od kojih osam sati spavamo, osam radimo, a osam nam preostaje da koristimo po želji i potrebi.

Ukoliko si umirovljenik, imaš na raspolaganju šesnaest sati koje možeš koristiti za aktivnosti koje te privlače. Od osam, odnosno šesnaest sati, uvijek možemo izdvojiti dva sata za hobi.

Vrijeme za pisanje uvijek pronađem i radim upravo tempom koji je za mnoge moje prijatelje nevjerovatan.

Želim čitajući saznavati, istraživati i ostaviti poruku budućim generacijama; slikati perom (opisati) ovu epohu, nek se ponešto od toga ne zaboravi.

Mnogo godina sam prikupljao materijale za pisanje; bilo je mnoga putovanja na kojima sam puno toga vidio i doživio i dosta toga osjetio na vlastitoj koži, dosta sam saznao i naučio čitajući dobre knjige.

Za pisanje povijesnih i naučnih knjiga, potrebno je puno vremena za istraživanje i proučavanje materijala, stoga takve knjige ne pišem. Okrenut sam, gotovo isključivo, beletristici. Iz mene je iscurilo oko šest stotina pjesama u vrijeme kada sam ih i doživljavao; knjigu iz psihologije pripremao sam dvije godine; životne principe i mudrosti bilježio sam zadnjih tridesetak godina; prozu sam pisao kako sam što čuo i doživljavao. Ljudske sudbine rado opisujem i one su mi najčešća tema pisanja. U svojim knjigama govorim ono što i mislim. Star sam već čovjek i nemam vremena ni volje da pišem ono što ne mislim. Zato, čini mi se, da meni pisanje lakše ide nego drugim kolegama.

Druga povoljna okolnost za stvaranje moga životnog opusa je moja materijalna situacija. Naime, šta ti je koristi napisati, tekst pripremiti za knjigu ako nemaš novaca da ti netko to uredi, lektorira i otiska. Poznajem puno prijatelja koji imaju odlične rukopise, napisane razne tekstove, ali nemaju novaca da ih tiskaju.

Moj životni put je išao obrnutim tijekom. Naime, ja sam prvo osigurao kapital za život pa tek poslije počeo pisati i posvetio se pisanju. Mnogim prijateljima sam materijalno pomogao da izdaju knjige. Veći dio života sam bio siromašan, pa razumijem okolnosti kad se nema novaca, kad se moraju skupljati donacije. Pomaganje drugima u svakom pogledu mi je donosilo moralnu satisfakciju.

Eto, tako je nastao moj životni književni opus.

O kvaliteti mojih knjiga ne želim govoriti, neka to kažu drugi, kada za to dođe vrijeme.

MAJKA JE ŽELJELA...

Čovjek snuje, Bog odlučuje.

Sjećam se vremena dok sam išao u osnovnu školu. Bio sam dobar učenik, ali ne i odličan, pa ipak su me učitelji i nastavnici hvalili. Škola je imala skromnu knjižnicu. S polica zastaklenih ormara učitelj bi mi, s vremena na vrijeme, davao poneku knjigu iz edicije *Lastavica* ili, kakvu knjigu bajki, basni, narodnih pjesama ili priča. Nosio sam ih kući kao najveću dragocjenost i čitao uvečer uz škiljavu petrolejku ili danju čuvajući stoku. Bile su to nezaboravne poslastice koje su me duhovno bogatile.

Dok sam pohađao osmogodišnju školu u Fojnici, majka mi je često govorila da poslije osmogodišnje škole idem učiti za svećenika. Otac se nije izjašnjavao, šutio je. Mama je bila jako pobožna i nedjeljom redovito dolazila u crkvu. Znala je da svećenici lijepo žive, mole se Bogu, propovijedaju o Bogu, dobro se hrane pa je to željela i meni. Vjerojatno je nekad vidjela bogatu trpezu kod svećenika, a mi smo bili siromašni i slabo se hranili, pa je to i bio osnovni razlog njenog pritiska na mene da se opredijelim za duhovni poziv.

Vrijeme je brzo prolazilo. Završio sam osmogodišnju školu i trebalo se upisati u srednju. Majka više nije spominjala moj odlazak u sjemenište i učenje za svećenika. Moja općina, Kreševo, tad je davala stipendije za upis u učiteljsku školu, zbog nedostatka tog kadra u našoj općini kao i u drugim općinama. Stoga sam upisao učiteljsku školu u Sarajevu i uspješno je završio. U tom vremenu je akcenat učenja bio na materijalističko-dijalektičkom pogledu na svijet, pogleda koji je negirao postojanje Boga. To je predstavljalo veliki problem i brigu za moju mamu. Plašila se da se ne odmetnem od Boga. Redovno je molila za mene, postila, savjetovala me, govoreći da je Bog vječan, a sve drugo na ovom svijetu brzo je prolazno, te da smo svi samo putnici koji za tren prođemo kroz ovaj materijalni svijet.

Majčina rečenica koju je često ponavljala: – *Sine, nemoj mi se odmetnuti od Boga!* – zvonila je i zvoni još uvijek u meni i opominje...

Razumio sam i mamu i nauku, balansirao između te dvije suprotnosti. Učiteljska škola me prosvijetlila, ugradila i razvila u meni želju da i dalje čitam, učim i tragam za istinom. Okolnosti su učinile da kao učitelj radim punih pet godina. Oženio sam se, i po želji supruge Luce otišli smo na privremeni rad u Njemačku. Nije bilo lako u tuđini. Ipak, naš privremeni rad je bio doista privremeni za razliku od mnogih drugih ljudi iz BiH, koji su radili u Njemačkoj i drugim europskim državama, te koji su ostali tamo do mirovina, pa i poslije toga, za stalno. Mi smo se opredijelili za povratak.

Po povratku u zavičaj, supruga, tri sina i ja smo se prihvatili posla i napravili veliku kompaniju, koju danas vode sinovi. Ja, Anto, prihvatio sam se knjige kako bih nadoknadio sve ono šta sam propustio, ako je to uopće moguće. Dugo godina sam patio zbog toga što nisam završio neki fakultet, a tu patnju mi je ubla-

žavalu čitanje i saznanje da se može dosta postići i bez fakulteta, iako bih drugima savjetovao da ga završe.

Sada, u poznim godinama, kada svodim račune, na maminom grobu često znam ovako razmišljati:

– Majko, nisam izučio za svećenika, ali nisam se ni odmetnuo od Boga, čega si se ti toliko bojala. Zvono koje si ugradila u mene još uvijek opominje. Istina, jesam se bio malo otuđio od Boga, ali majko, Bog je bio uvijek u mom srcu, zahvaljujući tvojim molitvama i savjetima. Pomirio sam se s Bogom i shvatio sam da mi je On potreban. To kazuju i mnoge moje pjesme iskreno posvećene Bogu i vjeri. Majko, na svijetu ima tisuće različitih vjera, ali ja stalno pišem o jednom Bogu za sve ljude na kugli zemaljskoj.

U tom smislu već sam napisao oko tridesetak knjiga u kojima se pridržavam tvojih dobrih i mudrih savjeta, koji su za mene bili životni principi, a naravno, zasnovani su na Božjim zapovijedima i moralnim normama koje postaviše ljudi.

Majko, ja ne žalim što nisam izučio za svećenika. Svaki čovjek može biti human, dobar i plemenit, samo ako to želi biti, naravno, u granicama svojih mogućnosti.

Što se tiče hrane koju si ti spominjala, ne brini, ja se danas hranim kao i svećenici, a možda čak i bolje, uvjetno šta tko voli jesti.

S Bogom se družim, On je tu uz mene. Pomaže mi kad tražim od Njega pomoć. Bog uvijek pomaže onima koji traže od Njega pomoć, a ja je često tražim.

Majko, neka ti je vječna slava i hvala za brige kojim si brinula o meni, a koje nisu bile uzaludne!

9/2017. godine

AKO IMATE CILJ – NAĆI ĆETE I PUT

- Pismo sinovima -

Sine moj, ako bi te mamili grijешnici, ne pristaj.

Nikakvog povoda, a ni većeg razloga za ovo pismo, za ovaj dopis sinovima, hvala Bogu, nemam. Ali, stara mudrost kaže: – Kada u životu ide sve dobro, treba staviti kamenčić u cipelu da te nešto žulja. Ja kažem: – Kada ide u životu dobro ili dosta dobro u svakom pogledu, treba još više razmišljati da ne dođe do pogoršanja u poslovima i u odnosima u obitelji i poslovnom okruženju. Uspjeh je očito ušao u naš život i obitelj i ne dozvolite da je napusti.

Ovo nisu nikakvi savjeti, već samo konstatacija i zahvala Bogu. Da su savjeti, znam da bi rekli, mi to već znamo, kao što sam i ja svojim roditeljima govorio; kao što će i vama vaša djeca jednog dan to isto reći. To imaginarno znanje nije dobro; ljudi sebi daju za pravo da kažu da znaju i ono što ne znaju. Nemojte nikad zanemariti životna iskustva starijih, bez obzira na školu i vrstu posla koji su radili. Puno su bolja škola i iskustva koja se dožive na svojoj koži od onih akademskih.

Sinovi moji, vi ste sada bogati materijalno i duhovno. Naravno, uvijek se to može povećavati i proširivati. Postoje granice svemu, ali ljudi ih prekorače i izgube se u tome. Stoga mora se imati kontrola nad sobom. Bez novca se ne može zaraditi novac ali ne dozvoliti da vam kapital – novac pređe u strasti. Strasti bez obzira čime su izazvane, nemaju milosti, one vladaju čovjekom, a ne um. Strasti se udruže sa super-egom i ponašaju se megalomanski; hoće sve, a posljedica toga je: – Tko hoće preko vreće, ispadne mu i ono iz vreće. – Ova izreka je stara tisućama godina i provjerena, na milionima primjera. Nemoguće ju je negirati.

Odnosi u našoj obitelji, su vrlo dobri, ako ne i odlični. Nismo više ni mladi, svi smo u zrelim godinama, tako da smo uspjeli upoznati jedni druge sa svim našim dobrim i lošim osobinama. Ako smo već upoznali sve osobine jedni drugih, znajte da su mnoge od tih osobina kodirane genetikom i ne mogu se promijeniti, (genetiku ne može nitko mijenjati) prihvatimo onda jedni druge onakve kakvi smo, jer nitko nije kriv što je kakav jeste, kriva je genetika.

Dogodi nam se da ponekada pričamo o nekome od nas i njegovim osobinama. Ponavljamo kao papagaj, a pogotovu kad on ili ona – nije tu što je nepotrebno. Mislim da sve ono što se moglo izmijeniti u nama, pod kontrolom je. Prihvatimo jedni druge onakve kakvi smo i idimo dalje, održavajmo odnose u ovakvom, ili ako je moguće, još boljem stanju. Ne ljutimo se na osobine koje se ne mogu izmijeniti, a odlično znamo kod koga su koje mane, a i pojedinci znaju gdje su slabi, samo tu svoju slabost trebaju, po mogućnosti otklanjati, ako nije naslijeđena.

Vaši međusobno dobri odnosi su za vas od neprocjenljive vrijednosti. Podsjetio bih na priču kojom otac pouči sinove slozi. Svakom od njih daje snopić čvrsto uvezanih štapića da ga

slome. Kad ne uspijevaju, on razvezuje snop i lomi jedno po jedno drvce. Složnoj braći niko ne može nauditi, ali razjedinjenoj može. Tako krasnom se čini ljudima koji vas poznaju ta vaša ljubav jednih prema drugim. U dobrim odnosima možete i trebate uvijek pomoći jedni drugima u svakom pogledu i u svakoj situaciji. "Složna braća dvore prave", kaže narodna poslovice. Vi ste to već dokazali i budite i dalje takvi, i još bolji.

Veoma je loše čuti da braća ne govore, a takvih primjera je toliko da je to nepojmljivo. Razloga za ljutnju uvijek ima, a pogotovu u životnim situacijama kad je čovjek pun problema. U takvim situacijama treba izbjegavati bilo kakve kontakte. Ako primijetiš da se s nekim ne možeš dogovarati, poslovati, surađivati, bježi od njega. Ostati dobar prijatelj s njima ili s njom, je mnogo vrijednije. Ali, imaj na umu i ovo: Borbom nikako nećete postići dovoljno, a popustljivošću hoćete možda i više od očekivanog.

Mi kao vaši roditelji, Luce i Anto, smo ponosni na vas, ponosni smo na vaše međusobne odnose, na vaše odnose prema nama, jedino ste zbog vaše prezauzetosti poslovima, a ponekad i zaborava, zanemarili našu širu familiju. Znamo da nemate vremena da se bavite njima, ali se može u tijeku godinu, dvije, tri, napraviti neka kratka posjeta, koja će za njih biti velika sreća.

Ponosni smo na imidž koji smo napravili svi skupa i koji vi uspješno održavate i unaprijeđujete. Također se i mi borimo, prilagođavamo tako da to sve bude u vašem stilu.

Nemojte pričati, a i ne dozvolite ni drugima da loše pričaju o vašoj braći, djeci i familiji. Nema onog tko ne griješi, ali se od nečije greške pravi veliki problem, a tuđe se zanemaruju. Budite realni u procjeni svih grešaka koje prave ljudi, a i mi sami. Ne pravite se da sve znate. Kažite uvijek ono što osjećate i uradite onako kako mislite da je najbolje.

Ne letite visoko bez dobro pričvršćenih krila, jer visoki let može biti kobni Ikarov slijet, pad. Čovjek ima pravo gledati na drugoga s visoka samo onda kada mu pomaže da ustane.

Kod dogovaranja poslova, druženja, budite točni i neka to bude tako kako ste se dogovorili, jer ako ste se dogovorili: "Što pređe preko zubi, to ne vrati sto ljudi", uči nas narodna mudrost. Djela koja se razlikuju od riječi, odraz su ljudskog posrnuća.

Budite i dalje dobri i razumni, pa će vam i Bog pomoći, a mi roditelji vam dajemo svoj blagoslov.

P.S. Kopirajte ove redove i ostavite u neku ladicu, možda vam u nekoj nevolji pomognu.

Pozdrav, Tata.

STRIC RUDOLF I TETKA ANE

*Život je tako težak da bi svakome ko ga proživi
trebalo podignuti spomenik.*

Malo, pa malo, podsvijest me počne kritizirati: – Zašto u tvojim pjesmama i pričama veoma malo spominješ strica Rudolfa i tetku Anu. Smrt ne dolazi sa starošću već sa zaboravom.

– Moram priznati da je tako, da sam ih zanemario u mislima od kad su umrli, a ranije sam brinuo o njima. Oni su dosta dobrog učinili za moju braću, sestre i mene.

Moj otac Luka oženio se 1939. godine i doveo moju mamu Jelu u malu kućicu u Crničkom Kameniku u kojoj su živjeli djed Niko, stric Ivan, stric Rudolf, tetka Kate i tetka Ane. Ta kućica je imala samo jednu spavaću sobu, a ostali je prostor bio bez plafona i poda i služio je kao prostor za boravak i jedenje. Sjećam se da se jelo za sinijom. Sinija je okrugli stol s kratkim nogama tako da si morao jesti sjedeći na podu ili čučeći.

Toliko puno osoba u tako malom prostoru, pa to je nepojmljivo za današnje vrijeme. Otac i majka, kao mladenci,

spavali su u podrumu koji nije uopće bio sređen – omaltan i potpođen. Podrum je imao samo jedan mali prozorčić, radi ulaska dnevne svjetlosti i svježeg zraka. U podrum su stavili slamu umjesto dušeka, a slama je bila i u spavaćoj sobi, umjesto dušeka – za ostalu kućnu čeljad. U tom podrumu i na toj slami sam začet i rođen.

Stric Ivan je veoma mlad umro, u 28. godini života. Nije bio oženjen. Tetka Kate, zvana Divica je otišla u Sarajevo i tamo radila kao kućna pomoćnica. Nadimak Divica je dobila zato što nije htjela raditi, već se samo Bogu molila kao časne sestre, Divice. U Sarajevu se udala za veoma stara čovjeka (45. god bio stariji - Milana Tupajić s kojim je rodila sina Mišu.

Djed Niko je bio ratni invalid. U Prvom svjetskom ratu na Solunskom frontu je izgubio stopalo desne noge, je primao neku skromnu mirovinu, a kao nadoknadu za izgubljeno stopalo dobio je zemljište u Kilavcu. To zemljište je je iskrčio pa se njiva zvala Krčevina.

Djed Niko je rano ostao udovac i nije se nikad ponovo ženio. O njemu se brinula tetka Ane, kćerka mu. Tetka Ane se nije nikad udavala; kažu, radi oca kog je morala njegovati u njegovoj starosti. Ni stric Rudolf se nije ženio, nikada, a razlog tome se ne zna. Doduše imao neku Hercegovku s kojom je zajedno radio na Ciglani u Sarajevu i u koju je bio zaljubljen, ali do braka nije došlo.

Djed Niko je umro 1955. godine. Nosio sam križ na njegovom sprovodu i sjećam se toga dobro. Imao sam trinaest godina. Nisam mogao zaboraviti djeda. Volio me je, davao mi svoje hrane kad je on jeo, a ponekad i slatkiše, koje je tetka Ane čuvala za njega.

Odmah poslije njegove smrti braća, Rudolf i otac Luka su se podijelili držeci da gdje ima puno čeljadi u kući, tu mora doći

do svađe. Svatko svakome broji zalogaje, gleda koliko i šta radi, šta govori, a i bez toga dioba je svetinja. Svatko neka živi život po svojoj volji.

Dio kuće koji nije bio popođen i bio je bez plafona, braća su opremili, sredili i napravili jednu sobicu na tavanu, zvanu čardak. U diobi, kuća je pregrađena popola, te je polovina data striki i tetki, koji su izrazili želju da žive skupa, a uz to im je još dat i čardak (soba na tavanu). Druga polovina kuće pripala je mome ocu.

Kratko poslije diobe, među nama je zavladała veća ljubav. Jedni drugima smo dolazili preko tavana, penjući se uz drvene stepenice ili obilazeći oko kuće, pa kroz novoprobijena vrata na strikinoj strani.

Moram neke stvari specifične za striku Rudolfa istaknuti, naglasiti. Stric Rudolf je bio dosta visok, snažan čovjek prodornih crnih očiju. Nekom posebnom radinošću nije se isticao, čak nije znao ni kositi, što je za seoske uvjete življenja veliki nedostatak. Imao je nekih specifičnosti: volio je biti sam, govoriti u rimama i, ako je trebalo, mogao je nešto brzo smisliti i kazati to u desetercu. Često je pjevušio. Volio je da mu se priča i spominje Hercegovka. Često ga je bolio stomak pa je uvijek stavljao neku ploču na mjesto bola. Mene je naučio čitati dok sam bio nijem, (nisam govorio od četvrte do devete godine). Njegova literatura su bili molitvenik i nekoliko zbirki starih junačkih narodnih pjesama i sve ih je znao napamet. Sve u svemu, striko Rudolf je bio neka vrsta osobenjaka, a moglo bi se kazati i pjesnika po čemu sam i ja na njega.

U tom vremenu otac i majka su imali petero djece: Antu, Anđu, Maru, Peru i Ivicu, a Slavko se rodio nekoliko godina kasnije (jedan sin i kćerka su im umrli kao bebe). Tetka i striko

su puno hvalili nas djecu dok su ostali odrasli uvijek imali nekih zamjerki jedni na druge i na nas, ali je to bilo podnošljivo.

Tetka Ane je bila maloga rasta, uvijek mršava i naizgled veoma pokretna, međutim u poslovima je bila spora i trapava pa su je zato zvali Tape. Ona je nas djecu voljela, što se vidjelo iz mnogih postupaka, a koliko nas je voljela tetka Ane to je bilo za ne povjerovati. Disala je za nas. Brinula o nama kao da nam je majka. Od svojih usta odvajala i davala nama. Nije imala svoje djeca pa je tu ljubav kompenzirala nama, njenim bratićima. Sjećam se mojih odlazaka i dolazaka u školu u Sarajevo i njene brige i davanje savjeta, davanje novca krijući od strike, jer i oni su skromno živjeli.

Život je tekao i činio svoje, a mi smo se razišli po Srednjoj Bosni. Nismo zaboravili strica i tetku; kad smo obilazili roditelje, obilazili smo i njih. Pokušavali smo da vratimo nešto od ljubavi koju su oni uložili u nas. Rat 1992. godine je je iselio moje selo. Mještani, kao i moji roditelji, stric i tetka su se raselili po Kreševu i Kiseljaku. Moji su otišli u Kiseljak, odnosno u naselja oko Kiseljaka.

Materijalno sam mogao, pa sam pomagao i jedne i druge. Brinuo sam o njima. Pomagali su ih i ostala moja braća i sestre.

Stric Rudolf je doživio veliku starost. Pred kraj života je iznemogao, obolio, a tetka Ane, takođe već stara, nije mogla više brinuti o njemu te smo ga iz Brnjaka, gdje su tad stanovali, odveli i smjestili u Dom Bakoviće (1998.) u kojem je drugi dan umro, u 87. godini života. Sahranjen je u groblju Podgora, groblje u kom se kopaju i mještani moga sela.

Tetka Ane je ostala živjeti na Brnjacima.

U ožujku, 19. 3. 2000. godine, umrla je moja mama Jela u 81. godini života. Također smo je sahranili u groblju Podgora. Dakle, to je period kad srušena porodična kuća u mome selu još

nije bila popravljena; ustvari, nije se mogla ni popraviti, jer je bila srušena do temelja.

Za Ivandan, kad je tradicionalno misa na lokalnom groblju, prvi put poslije rata doveli smo oca Luku i tetku Anu na misu. Otac je evocirao uspomene na svoj zavičaj, svoje rodno selo i kroz suze je rekao: – Samo mrtvoga me možete odnijeti odavde ???!.

Bila je tu jedna šupa u kojoj su Bošnjačke izbjeglice držali krave, sva prljava i nikakva, ali je otac tvrdio da će spavati u njoj, a neće nazad u Kiseljak. Brat Pero je imao vikendicu, tu u blizini, te smo ga tamo smjestili dok ja nisam napravio novu, manju kuću za njega.

Tu kuću su majstori uradili za pet nedjelja od dana početka izgradnje. Oca i tetku Anu smo odmah uselili u nju. Otac je u toj novoj kućici živio do 19.9.2000. godine, kada je umro u 87. godini, kao i brat mu Rudolf. Oca smo također sahranili u groblju Podgora.

Tetka Ane je poslije moga oca Luke živjela još deset godina i umrla takođe u 87. godini života. Sahranjena je u istom groblju.

Kućica je prazna od tetkine smrti. Malo je preuređena i zasad je obiteljska spomen-kuća.

OSTALE PRIPOVIJETKE

OBJEŠEN ZA NOGE

Trpljenjem svojim, spašavajte duše svoje.

U travnju 1941. godine uz pomoć Njemačke i Italije, proglašena je Nezavisna Država Hrvatska na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine. Nacistička Njemačka i fašistička Italija su tretirali NDH kao svoju satelitsku državu i u njoj gledali velikog saveznika u borbi za osvajanje cijele Europe.

NDH je odmah pristupila regrutiranju vojske za obranu od drugih naroda, a i da bude pomoć Nijemcima i Talijanima.

Ja sam Hrvat, Mišo Medić iz Medvjedica, Tarčin i odmah sam se prijavio u hrvatsku vojsku – ustaše i domobrane (domobrani također regularna vojska hrvatske). U hrvatskoj vojsci nisam bio jedini, prijavili su se mnogi Hrvati, kao i muslimani. Istina, bilo je onih koji su se priključili komunistima i odlazili u partizane da se bore protiv fašizma – Nijemaca i Italijana.

U četverogodišnjem ratu pobijedili su partizani, u stvari, udruženi svjetski antifašistički blok pobijedio je fašizam. Nijemci su pali na koljena, saveznici su pretvorili Njemačku u veliku ruševinu.

Ja i moje ustaše i domobrani, na području Tarčina i Lepe-nice, smo imali svoje male policijske jedinice koje su, s vremena na vrijeme, pravili diverzije i napade na partizane. Partizani su jačali i vojevali protiv Nijemaca, četnika i svih drugih koji su ih napali. Oslobođenje Sarajeva i naših krajeva bilo je do kraja svibnja 1945. godine. Većina ustaša i domobrana se povukla dolinom rijeke Bosne prema Hrvatskoj, odnosno prema zemljama zapadne Evrope.

Ja Mišo Medić s Medvjedica, Tarčin, koji sam bio u poraže-noj vojsci, morao sam se kriti od partizana dok se ne proglasi amnestija. Nisam osjećao veliku krivicu i mogao sam se prik-ljučiti partizanima u svako vrijeme. Ipak, krio sam se po šumi oko Medvjedica, noću po kućama poznanika, a ponekad dolazio i u svoju kuću – ženi i djeci.

Jednog dana, u svibnju 1945. godine, došla su dvojica partizana pred moju kuću u Medvjedicama da me traže, ali tad nisam bio kući. Pitali su moju ženu za mene. Nije znala gdje se krijem kad nisam ondje naravno, da je odgovorila da ne zna. Blizu kuće je bila velika kamara raščine, (hrastovo granje sječe-no i sušeno u jesen čime bi se preko zime hranila stoka, ovce i koze. Jedan od partizana je uperio pušku u mamu i upitao da nisam sakriven u kamari raščine?

Drugi kolega ga je upozorio i naglasio: – Kad bih ti znao da je Mišo i mrtav pod gomilom raščine, ti bi pobjegao.

To je rekao zato što je čuo o meni istinite priče i legende o mome junaštvu. Ja sam doista bio jak i nisam se bojao trojice ljudi, ali kako izumiše vatreno oružje, nema više junaka. Tukao sam se kao mlad, dobivao batina, ali ih i djelio.

Poslije desetak dana opet su došli partizani na Medvjedice da traže mene i još nekoliko ustaša, koji su se krili po šumi kao i ja. Nitko nas nije htio odati, odnosno prijaviti, te su iz osvete

počeli paliti sve redom kuće po selu. Kad su zapalili kuću brata Pere, koja je bila u blizini moje kuće, povikao sam iz gaja u kome sam se krio: – Ne palite, predajem se!

Predao sam se i odmah su me vezali i odveli meni u nepoznatom pravcu, a kuću doista nisu zapalili.

Poslije pet sati pješačenja stigli smo u kreševsko selo Deževica. Mene su uveli u jednu štalu, ustvari, u štalu Ante Puljić (Antana), vezali me za noge i objesili za jedan rog od štale. Ruke su mi također vezali i tako sam visio. Najteže mi je bilo to što je jedno malo svinjče, opraseno tek prije par dana, izašlo iz ograđenog dijela gdje mu je bila mati, te počelo njušiti moju glavu. Jednog momenta je uzelo moj nos u usta i sisalo kao materinu sisu. Kad je osjetilo da nema mlijeka pustilo je moj nos. Izdržao sam a da ne vrisnem od bola i neugodnosti. Ispred vrata su postavili stražara da pazi na mene. Oko 10 sati noći Antan, vlasnik štale, je dobio dozvolu od stražara da može ući i nahraniti stoku. Na njegovom licu nije bilo nikakvog izraza, ni boje, ni misli. Antan je nahranio stoku i na izlasku pogledao me, stavio prst na usta da šutim, izvadio neki nožić iz džepa i presjekao užu kojim su mi bile vezane ruke, a potom lagano izašao iz štale. Čuo sam bravu na vratima kako škljocnu, stražar me je ponovo zaključao. Nakon pola sata poslije Antanova izlaska iz štale, pravio sam se da su mi ruke još svezane. Desetak minuta poslije Antanova izlaska iz štale, stražar je samo provirivao. Kako je potvrdio da visim, vratio se i ponovo zaključao štalu. Odmah po izlasku stražara dao sam se na posao i ubrzo se potpuno oslobodio, a potom se kratko odmorio da bih povratio krv u sve dijelove tijela. Kad sam osjetio da mogu bježati, pažljivo sam razgledao po štali razmišljajući kako mogu izaći napolje. Ugledao sam dosta veliku kidonicu (otvor na štali za izbacivanje đubriva) i počeo odmjeravati, mogu li se kroz nju provući?

Bilo je teško, ali sam prošao. Sav sam se zamazao đubrivom. O čistoći nisam mogao razmišljati već samo o spašavanju glave. Po mojoj orijentaciji trebao sam bježati niz potok kako sam i uradio. Nitko me nije čuo niti je bilo potjere za mnom. Potom sam ugledao Antana kako ide iza mene na nekoliko koraka. Držao je prst na ustima. Prišao mi je i pokazao jedan rov, trap za ostavljanje krumpira preko zime, i on se odmah vratio kući.

Tu sam se sakrio i pokrio paprom u koju se zašuškaju krumpiri preko zime da se ne smrznju. Bila je prekrasna mjesečina, koju kao da je sam Bog dao za mene tu noć, tako da sam sve naokolo mogao da vidim kao da je bio dan. Nisam čuo nikakave zvukove niti primjetio da se što kreće. Poslije odmora od oko pola sata u trapu, izašao sam napolje i krenuo u pravci planine Inač. Kad sam bio već podaleko odmakao iz pravca sela čula se pucnjava.

Zastao sam i rekao: – Pucajte vi sad, šuma je moja k'o i vaša.

Na Pomol, a to je visoravan na Inču, izašao sam za oko sat i pol, i odatle krenuo lijevo prema selu Crnički Kamenik. Dole prema selu je bila strmina pa je bilo lakše ići. Do Crničkog Kamenika sam stigao za sat vremena i produžio starom, dobrom drugu Janjku Brkić na Jelačke.

U svanuće stigao sam na Jelačke. Prijatelj me je nahranio, napojio i dao mi sobu da odmorim. Oko podne sam se probudio, još malo jeo i poslije srdačnog pozdrava sa Janjkom i njegovom familijom; krenuo preko šuma u pravcu Tarčina, Medvjedica.

Poslije ovog svega, krio sam se još tri mjeseca po gaju oko kuće, a potom se predao novoj vlasti. Nikakve kazne nisam dobio, jer nisam imao krvave ruke tijekom rata.

SVE SAM MORAO PRIZNATI

*Nijedno vrijeme nije tako rđavo,
da čovjek u njemu ne bi mogao biti pošten.*

Sva pitanja suca sam negirao, a kada je povisio glas i počeo se derati i prijetiti, rekao sam: – Gospodine sudac, ja ću vam sve ispričati kako je bilo.

I započeo sam svoju ispovijest pomalo zbunjenim glasom, zbog sučeva povišenog tona. Kako se priča razvijala i sjećanja se budila, tako sam i ja tečno i razboriti opisao razlog moga dolaska na sud u Visoko.

Zovem se Vlado Pirić. Rođen sam u selu Badnje, općina Kiseljak. Policijsku akademiju sam završio 1975. godine nakon čega sam se zaposlio u policijskoj postaji Kiseljak. Radio sam kao prometni policajac. Općina Kiseljak je velika pa su i moje dežure bile od Lepenice do Brestovska. Posao sam prihvatio veoma ozbiljno i tako sam ga i obavljao, jedino su mi oči bile nemirne. Pogled je letio brže od radara u potrazi za plavušom niska stasa i malo punačkom. I tako se moje oči zaustaviše i ubodoše u bujnu kosu plavuše u selu Duhri nedaleko od

Kiseljaka. Nekoliko dana sam joj davao znak sirenom da mi se sviđa. Razumjela je sirenin govor i uzvraćala je slatkim osmjehom.

Jednog dana je ugledah ispred njene kuće kako mete dvorište. Zamolim kolegu policajca da tu u blizini stanemo autom. Primijetila nas je i odmah pošla u susret da nas pozdravi. Od tog trenutka Jasmina i ja se nismo odvajali jedno od drugoga. Tad nije bila ovih današnjih smetnjih, što ih donese nedavni rat, pa "ustaša" i "balija" ne mogu biti skupa. Jasmina i ja smo se voljeli bez ikakvog kompleksa vezanog za vjeru i vjerske običaje. Ona je imala samo oca, veoma napredna i tolerantna čovjeka, a majka joj umrla neposredno nakon njenoga rođenja. Jasminin otac je bio građevinski radnik i puno je boravio na terenu, a Jasmina je ostajala sama kući duže vremenske periode. Voljela je da spavam kod nje jer se bojala biti sama u kući.

1978. godine rodio nam se sin Jasmin. Bili smo sretni oboje, a kako sam čuo i djeda Asim je bio veoma sretan dobivanjem unuka. Život je tekao, a mali Jasmin je, uz mamu i djeda Asima, rastao. Svi smo ga voljeli, a ja malo prikriveno radi drugoga svijeta, ali nisam se stidio svoga sina koga i danas volim kao oči u glavi.

Crni oblaci se nadviše nad Bosnom i Hercegovinom 1992. godine. Sjeme nacionalizma posijaše oni koji zaželiše da zavade narod te da vladaju i nesmetano krađu. Taj prokleti nacionalizam se širi brže nego ijedna zarazna bolest. Tri naroda u BiH stadoše smrtno da se mrze. Poče opća tuča, rat, klanje, paljenje, protjerivanje, jednom riječju nastade pakao.

Moj sin Jasmin je tad imao petnaest godina. Strahovao sam za njega pa sam predlagao Jasmini da ga prebacimo u Visoko. Jasmin nije htio da čuje za to da on ide djedu Asimu, koji je već bio u Visokom. A ni Jasmin nije htio da ide od majke, a Jasmina

nije htjela da ide bez mene, a ja nisam ni htio, niti mogao. Ja sam i tijekom rata bio u policiji i obavljao razne dužnosti. Redovno sam navraćao voljenoj Jasmini.

Naredne, 1993. godine sasvim je zagužvalo, zamrzilo se do stepena krajnje nepodnošljivosti. Više se nije moglo ništa kontrolirati. Radio je šta je tko htio. Ni komandant Kiseljaka nije više imao kontrole nad pojedinim vojnicima. Strahovao sam za Jasmina. Bojao sam se da mi ga tko ne ubije. Nikakva uvjerenja nisu pomogla da Jasminu privolim da ga prebacim u Visoko. Poslije jednog žešćeg napada na Duhre i okolicu, u proljeće 1994. godine, strpao sam Jasmina u auto i preko dobrih veza prebacio ga u Visoko. Jasmina je ostala još nekoliko mjeseci, te je i ona konačno otišla za sinom.

Nekoliko godina nakon rata, netko je Jasmina nagovorio da me tuži zbog etničkog čišćenja, protjerivanja iz njegovih Duhra. Navodno majka ga je odvrćala od tužbe, ali on je, uz nekoliko svjedoka, napravio tužbu protiv mene. Jasmina i ja nismo više imali nikakvih kontakata poslije njenog odlaska u Visoko. Naime, ljutila se, a imala je i pravo, što joj nisam dolazio u Visoko.

Ona nije znala da se pratio svačiji korak i postupak te da nisam ni smio tamo otići, iako bih volio vidjeti sina više nego išta drugo na svijetu. A onda su počele iz Visokog stizati razne priče, glasine pa i prijetnje od Jasne i Jasmina. Ja sam po njima trebao pobjeći u Visoko i odreći se Kiseljaka, a u takvim okolnostima i atmosferi nacionalizma i mržnje ja to nisam mogao učiniti. Ubili bi me ili moji ili Jasminini.

U maju, 2002. godine dobio sam poziv u općinski sud u Visoko, radi optužbe u učestvovanju u etničkom čišćenju tijekom 1993/4. godine. Nisam pojma imao o kakvom etničkom čišćenju je govor. Jedva sam čekao da čujem o čemu se radi, jer

sam znao da takve stvari nisam činio, jedino što sam nekim dobrim prijateljima pomogao da bježe, kao što sam i Jasmina prebacio na sigurno.

Gospodine suče, ja vam ispričah svoju životnu intimu, svoj život. Nisam kriv što sam rođen u vremenu kada nije bilo nikakvih problema voljeti muslimanku, imati s njom dijete i to dijete voljeti i brinuti o njemu i što su preko noći naišli crnih oblaci puni sjemena nacionalizma koje pade po Bosni i Hercegovini te napravi strašna zla i zavadi narode.

(Sudac je prekinuo suđenje poslije moje priče i rekao da će se ono nastaviti, međutim, ja nikad više nisam dobio poziv za sud, a od tada Jasminu i Jasmina redovno viđam).

PLATONSKA LJUBAV

Slast rađa grijeh...

Vratio sam se s godišnjeg odmora, koji je trajao tri tjedna. Bilo je teško početi opet raditi, ali valjalo je otići u poduzeće i vidjeti šta se događa? Poduzeće se nalazilo u samom centru Novog Travnika, a bavilo se prometom roba na veliko i malo. Dobro je poslovalo. Nekada sam to poduzeće vodio ja, a sad to vode mlade generacija, a ja sam samo pomagao i bavio se mojim slikarstvom, kojim se bavim još i dan danas.

Točno u osam sati i pet minuta bio sam na ulazu zgrade poduzeća. Tu me je odmah dočekaao topli pogled i pozdrav nove tajnice. Nisam znao ništa o toj novoj radnici, a ni ona o meni. Imala je dugu crnu kosu, visoki stas i tijelo ljepotice iz grčkih mitova o boginjama ljepote i ljubavi. Stresao sam se od neke slatke jeze, zbunio se, te zamolio Boga da se ne primijeti moju slabost. U toj zbunjenosti upitah je da li je učestvovala u izboru ljepotice u Kantonu ili u Federaciji? Malo začuđena, uz smiješak je kazala da nije. Zanimjemio sam, zapanjila me je njena pojava. Vjerojatno je primijetila moju zbunjenost, moju slabost kad se nalazim ispred lijepe žene i brzo je nestala.

Otišao sam u svoj ured i sav se tresao od jeze koju u meni izazvala pojava te lijepe djevojke. Pokušavao sam smiriti se da me netko ne bi vidio u takvom stanju. Poslije nekoliko minuta, vrata se otvoriše i ponovo se pojavi ispred mene ona prelijepa djevojka, nova tajnica, s tacnom u ruci. Donijela mi je jutarnju kavu. Netko joj je rekao da sam direktor prodaje u poduzeću i da mi je slikarstvo hobi.

Naravno da sam narednih dana saznao sve o novoj tajnici Ivani Pavić. Tu je, iz predgrađa Novog Travnika. Završila je gimnaziju, veoma vrijedna je radnica, malo je preosjetljiva na kritike, na radne upute i ima već duže vremena momka u koga je ludo zaljubljena. Voli slikarstvo i puno čita.

Moju zamolbu, da mi pomogne oko izložbe slika u Travniku, prihvatila je vrlo rado i pomogla mi. Bio sam sretan što je tako lijepo stvorenje uveličalo moju izložbu. Naravno da sam i ja Ivani ponudio pomoć u svojim mogućnostima. Pomagali smo jedno drugom koliko smo mogli i umjeli. Ivanina ljubavnost je bila na visokoj razini, ali ne samo prema meni, već i prema drugim kolegama i radnicima poduzeća. Moj osjećaj prema njoj je bio čudan. Sviđala mi se, ali njeno ponašanje, njen odnos prema meni nije dozvoljavao da mislim o njoj kao ljubavnici, već samo kao o simpatiji, dragoj osobi, dobrom drugu i izvanrednoj tajnici.

Ivana je bila puno mlađa od mene i to je bio jedan od razloga mog korektnog ponašanja prema njoj a, u ostalom, ni njen odnos prema meni nije dozvoljavao drugačiji pristup. I doista, nikad nisam ni pomišljao na seksualni odnos, pa ni o poljupcu kada je u pitanju Ivana, ali majka priroda kao da je bila jača od mene i mojih moralnih poimanja. Negdje u podsvijest, moj razbuđeni ego me je izluđivalo. Javljao mi se kroz snove i navodio na ono od čega sam se branio: Sanjam, Ivana i ja u prirodi, trčimo

razdragani po livadama, brežuljcima, kupamo se u bistroj rijeci. Ona u haljini nježnoj i tananoj poput mjesečine, a ja lud od sreće držim je za ruku: šetamo, pričamo, smijemo se i milujemo pogledima; u njenom društvu osjećam neopisivo blaženstvo. I ti lijepi snovi se pojavljuju, isčezavaju, ponavaljaju se i zbunjuju me, tjeraju da s nekim razgovaram o tome, ali ja ipak nikome ništa ne govorim o toj mojoj imaginarnoj, platonskoj ljubavi i snovima. Nisam to rekao ni Ivani, ali možda ona nešto i naslućivala, ali ne vjerujem. U stvarnosti bio samo joj samo dobar drug koji bi joj pomogao u svemu što bi zatražila od mene, a mislim da bi i ona meni.

Vrijeme je prolazilo, navršilo se devet godina od prvog našeg susreta. Ivana se sretno udala, ima dvoje djece. Radom, strpljenjem, nadom napredovala je u poslu, i srećno živi punim životom. Neka ranija razmišljanja je odbacila, neke nove principe je prihvatila, ali sve u svemu, još uvijek je fizički prekrasna žena, a možda još i ljepša nego što je ranije bila i koju bi svatko poželio u svakom pogledu. A ja se i dalje borim sa svojim snovima. Opet sam je sanjao i opet mi je bilo prekrasno. Srce me tjera da joj kažem kako je moje biće želi, kako sam opčinjen njenom pojavom, kako sam prosto hipnotiziran i kako bih joj dao sve što zaželi. Ali, to joj neću reći. Na dnu srca skrivam svoja najnježnija osjećanja i čekam njen znak.

I šta mi se nedavno dogodilo? Anđeo čuvar (filozof Platon) mi dođe u snove i pohvali me, rekavši da je mnogo časnije koprhati se na dnu ponora nego prekršiti osnovne moralne principe. Na ovome svijetu je sve privid. Čovjek izvire iz ništavila, prolazi kroz vrijeme i zauvijek nestaje u krilu Božijem. Vidi se samo za tren kako luta po ivicama dvaju bezdana u kojim se gubi.

Probudio sam se presretan...

MAMINO PRIZNANJE

Zaklela se zemlja raju, da se sve tajne doznaju .

Irma i Damir su se prvi put vidjeli i sreli u kafiću "Vulkan" na Ilidži. Ta subota bila je sretna i jednom i drugom. Uvijek su ta prva viđenja i svojevrsan misterij.

– Sto puta sam ušao u neke kafiće i nitko mi se nije svidio, a vidi sada, samo poslije nekoliko pogleda, poludio sam za njom. – priznaje Damir svome prijatelju, pokazujući očima na Irmu. Prijatelj ga je nagovarao da joj priđe. Ništa nije teško – treba samo htjeti. Zbunjen kao srna, Damir je skupio hrabrost i doista odlučio prići joj.

Irma je primijetila poglede nepoznatog momka: – Ah, vidi sada, dolazi k nama – šapnu ona svojoj prijateljici.

Ljubazno, sa svim lijepim manirima, Damir se predstavio djevojci. Poslije nekoliko minuta prijateljica je ostavila Irmu, a novoupoznati par se ne rastaje više od te večeri. Irma je jednostavna i pomalo stidljiva djevojka iz provincije. Student je četvrte godine prava u Sarajevu. Pravoga momka još nije imala. Imala je dosta simpatija i platonskih ljubavi, ali u ozbiljnijoj vezi

još nije bila. Momke je kompenzirala knjigom, jer joj je otac rekao da mora završiti fakultet, a poslije će sve doći na red.

Damir već pet godina radi u jednom privatnom trgovačkom poduzeću. Ekonomski fakultet je završio s lakoćom, a sada je uspješan rukovodilac u poduzeću.

Irmu i Damira ne može nitko više rastaviti. Podudarili su im se fluidi, odgovaraju jedno drugom u svakom pogledu. Njihova ljubav, kao da snaži i jača i jedno drugo. Poslije tri mjeseca veze, odlučili su se za brak. Roditelji od jednog i drugog su bili za taj brak. Svadba je napravljena u granicama materijalnih mogućnosti. U očevoj kući je drugi kat prazan pa su tu odlučili stanovati privremeno, dok stan, koji je Damir ugovorio prije godinu dana ne bude dovršen.

– Izgledalo je kao da se ljubav Romea i Julije ponovila, još jednom – tako su šaputali poznanici ovog zaljubljenog mladog para.

Ljubav čini svoje. Iz blaženstva dvoje mladih ljudi zače se plod. Ubrzo su znali svi, u bližoj i daljnjoj obitelji, da je Irma trudna. Svi su se radovali djevojčici ili dječaku, sasvim svedjedno. Sve je teklo svojim tokom, nije bilo nikakvih posebnih problema.

Trudovi su počeli. Svekar, tata Jasmin, je odvezao nevjestu u bolnicu da se porodi. On se vratio kući, a Damir je poslije kratkog vremena zadihan i uzbuđen izravno s posla stigao u bolnicu, na porođajno. Nije dugo čekao, izašla je sestra akušerka da ga obavijesti da je dobio sina, ali.... Na izrazu njenog lica Damir je primijetio da nešto nije u redu. I njemu se veselo raspoloženje malo pomutilo. Za dvadesetak minuta je trebao ući u sobi i vidjeti ženu i sina. Pozvao je bolničarku i pitao je: – U čemu je problem? Oprostite sestro, ali na vama sam primijetio kao da nešto nije u redu.

Sestra je odmah uzela Damira za ruku i uvela ga u sobu u kojoj je ležala njegova žena. Iz daljine je ugledao u rukama Irme malo crnče. Zabavljena oko djeteta, Irma ga nije ni primjetila. A on se istog momenta okrenuo i, kao izvan sebe, otišao iz bolnice u grad. Našao je nekoliko prijatelja, rekao da mu se pije, ali nije spominjao crnog sina.

Telefon mu je neprestano zvonio, ali se nije nikome javljao. Pio je, kao nikada do tada u životu. Poslije Damira u bolnicu su došli Irmini i Damirovi roditelji. Vidjeli su crnog unuka i bili su šokirani. Iznenadilo ih je i to da tu nije bio Damir. Na pitanje Irmi: gdje je Damir, rekla je da Damira nije ni vidjela, pravdajući njegov nedolazak, zauzetošću na poslu. Opća zbunjenost je vladala u bolničkoj sobi kojom je zavladała neka ubitačna tišina i napetost. Nitko nikoga ništa nije pitao. Nešto je visilo u zraku. Nešto posebno se moralo dogoditi.

Damirova majka se iz paralizirnosti i ukočenosti prva pokrenula. S mobilnog telefona je nazvala dobrog Damirovog prijatelja i odmah dobila odgovor, gdje joj se nalazi sin. Uzela je taksu i odvezla se u kafić u kome je Damir bančio. Nekako ga je odvojila od prijatelja i počela svoju priču:

– Sine Damire, ti si se rodio u Kairu. Tvoj tata je bio tamo na službi; radio je na projektiranju nekih brana. Ja, koja sam bila s njim, nisam ništa radila samo sam kuhala, jela i čekala kada će on doći s posla. Znao je biti na terenu i po desetak dana. Ostajala sam sama u stanu. Bila sam mlada i osjećala sam se usamljeno. Neki susjedi su to primijetili te su me šarmirali na razne načine. Nisam mogla izdržati i stvarno sam počela voditi ljubav s jednim tamnim zgodnim čovjekom. S mužem nisam zanjela deset godina, a s tim čovjekom desilo se odmah. Rodio si se ti, na moju sreću bijel. Preovladala je moja genetika. A danas se rodio tvoj sin i u njegovom slučaju provladala je genetika tvoga tamnog oca.

Molim te, idi nevjesti Irmu, ona je jedno profinjeno i moralno stvorenje; i bez moga priznanja, ona ovaj slučaj ne bi preživjela. Eno je gore u bolnici, sva blijeda i očajna od šoka koji ne komentira. Samo šuti i čudi se boji sina. Svi su šokirani. Idi gore i ništa ne objašnjavaj, a kada bude vrijeme i prigoda objasni joj, ali nemoj mene totalno ocrniti. Neplodnost tvoga tate je uzrok svemu ovome. Ja ću ispričati priču tvome tati na moj način.

Trebalo je dugo vremena da stvari dobiju svoj epilog i da Irma povрати ugled koji je u porodici i društvu ranije imala. Sin je rastao, vrijeme je prolazilo, a život u toj porodici je tekao kao da se ništa neobično nije ni dogodilo.

JA IMADOH...

Kad si volio med, voli i čemer.

Ispričat ću vam sve o meni ali pod uvjetom da mi ne spominjete ime i porijeklo. Neka to bude nepoznato, a sve ostalo će biti istinita priča. Neka u priči budem Viktor, to mi je drago ime, a mjesto porijekla Busovača, jer mi je to ime sinonim za sva inozemstva. Moji roditelji su stari te ne bih želio da čuju kakva baraba sam bio, a i ostao. Brinuo sam o roditeljima uvijek kao i danas, mislim materijalno, a zdravlje im je sam Bog dao. Ja sam za njih njihovo dobro dijete i tu sliku ne smije nitko iskvariti. Oni, ustvari, znaju da sam se jednom ženio i da imam četvoro djece. Znaju da sam sada rastavljen i da su djeca s mamom Ivankom u Njemačkoj. Jednom su vidjeli dvoje unučadi i moju ženu Ivanku iz Livna.

Ove, 2018. godine, imam šezdeset godina. U dvadeset petoj godini sam otišao u Njemačku, u Stuttgart. Moj prvi i posljednji posao u Stuttgartu je bio radnik-grobar.

Na oglas da Centralno Stuttgartsko groblje tražili su dvadeset radnika-grobara, i ja sam se jedini javio. Kada sam čuo

kolika je plata, doveo sam im još deset stranaca, koji su mi bili veoma zahvalni. Kao radnik-grobar, počeo sam s čišćenjem groblja, kopanjem grobnica, sahranom mrtvaca, i kao posljednje rad u mrtvačnici. Kroz sve te faze sam prošao za pet godina. Raditi u mrtvačnici je bilo teško, ali isplativo.

U mrtvačnici sam pripremao mrtvace za ukop, kupao ih, oblačio, radio prepoznavanje za familiju koje su tražile tijela mrtvaca, registriranje, slanje mrtvaca u treće zemlje, odvajanje prodanih dijelova tijela. Znam da mnogi ovaj posao ne bi nikada radili. Ja sam naučio, navikao se gledati i prevrtati tuđa mrtva tijela. Za taj posao ja sam imao platu nekoliko godina pred mirovinu od deset do dvanaest tisuća eura. Od početka do kraja radnog vijeka sam imao uvijek tri do četiri puta veću platu od drugih radnika iz oblasti građevine i metalstva. Samo od napojnica sam mogao živjeti sasvim dobro.

Ali, ja baraba, raspikuća sve sam potrošio s lijepim ženama i još, da stvar bude žalosnija, mnoge sam i ženio, kako ću ispričati u daljnjem tijeku priče. Ivanku iz Livna sam oženio prve godine boravka u Stuttgartu. Našli smo neki stan, vjenčali se i počeli s djecom. Poslije osam godina zajedničkog života imali smo četvero djece. Bio sam nemirnog duha, nisam mogao sjediti kod kuće i pomagati joj u odgoju djece. Plaćao sam kućne pomoćnice, ali se žena nije pomirila s time. Čula je da sam stalno s drugim ženama po barovima. Bila je to istina. Bez žena nisam mogao. Rastala se od mene i otjerala me iz stana. Pravno joj nisam mogao ništa, jer majka s djecom dobiva stan. Djeci sam plaćao alimentaciju sve do njihove punoljetnosti.

Nije prošlo ni pet mjeseci oženio sam lijepu Grkinju, Sofiju. Toliko je bila lijepa, da sam bio ubijeden da ću s njom biti u braku do smrti. Ali, samo poslije jedne godine zajedničkog života, počeo sam praviti avanture za koje je brzo saznala i Sofija

te me je ostavila. Hvala Bogu da nije zatrudnila. Poslije kraćega vremena sreli smo se ponovo i na moj prijedlog proveli jednu lijepu noć kod mene u stanu. Ponavljali smo to Sofija i ja i kasnije kad sam bio s drugim ženama. Sofija mi je priznala da sam nadaren od majke prirode i to je ono što je kod mene privlači.

Živio sam u dvosobnom stanu u koji sam veoma često dovodio mlade ljepotice. Bilo mi je teško ostvariti prvi kontakt sa strankinjama, a poslije su se one same zbog novaca i moga prirodnog „bogatstva“ lijepile za mene. Treća žena, s kojom sam živio tri godine, bila je Mađarica Bela. Poslije prvog ljubavnog susreta sa mnom, ostavila je muža i dvoje djece i došla k meni. Bila je prezadovoljna sa mom u krevetu. Voljela me do iznemoglosti. Moja logika je upućivala na nešto drugo. Kada je mogla ostaviti dvoje djece, može i mene. Bio sam solidan u braku dvije godine, a poslije sam počeo da lutam po kafanama i bordelima. To joj je zasmetalo i jednostavno je nestala iz moga života isto onako kako se i pojavila. Sretali smo se, seksali se i opet svatko sebi.

Moja četvrta moja zvala se Margita, Njemica, prijateljica moje bivše žene Sofije. Njoj je Sofija pričala o meni i mome alatu te je zaželjela da i isproba. Pala je u trans od silnih strasti. Švabica me, bome, mnogo voljela i slušala me. Svu platu je davala meni, odnosno za naš zajednički život. Živjeli smo četiri godine skupa. Poslije treće godine uvukla se u nju neka ljubomora. Jednog dana dođoh s posla, a ono nema Margite u stanu. Pogledah okolo i ugledah poruka na većem komadu papira na stolu u dnevnom boravku: - Oprosti Viktoro, ja te ne mogu dijeliti s drugim ženama, odgovor je bio isti, s tim što je dodala: - Kada budem slobodna doći ću ponekada da ti pravim društvo. Tako je i bilo. Sve do moje ponovne ženidbe, Margita je dolazila kod mene ili sam ja odlazio kod nje radi vođenja ljubavi.

Jedne godine sam bio na godišnjem odmoru na Jadranskom moru, u Opatiji. Tamo sam jedne noći u, jednom otmjenom restoranu sreo lijepu, pardon, najljepšu ženu na svijetu, Jagodu. Dogodila se ljubav na prvi pogled pa je slijedilo šest godina zajedničkog života s kojim je došlo i dvoje djece. Jagoda je iz Doboja. Po zanimanju je zubar. Radila je u državnoj bolnici, a popodne privatno u svojoj kući koju je naslijedila od roditelja. Vjenčavali se nismo jer je tako odgovaralo i meni i njoj. Ja sam iz Stuttgarta dolazio veoma često u Doboju. Volio sam i djecu i Jagodu, a činilo mi se da i Jagoda voli mene. Nije tražila nikakav novac, tražila je samo moje poštovanje i što češće dolaske. Dolazio sam često jer sam je volio. Bila je posebno draga i ljubazna. Nije se dala iznervirati.

I sve je to trajalo sve dok nisam sreo prelijepu Brazilku Ann, dvadeset pet godina mlađu od mene. Doveo sam je u moj stan. Odlasci u Doboju su bili sve rjeđi, a i kad sam odlazio bilo je to samo radi djece jer mi je mlada Brazilka bila sasvim dovoljna kao erotski partner. Jagoda je sada bila u drugom planu. To je ona brzo primijetila i naljutila se na mene. Nisam više odlazio u Doboju, ali me je ona nakon izvjesnog vremena ponovo molila da se vratim u našu raniju ljubavnu bajku, ali za to više nisam bio zainteresiran. Ostali smo sve do danas dobri prijatelji.

S Brazilkom sam živio skupa u mome stanu dvije godine. U krevetu joj je sa mnom bilo prelijepo, ali moja neozbiljnost i sve češće moje avanture odvojile su Ann od mene. Odselila je u svoj stan rekavši mi da moje samovolje i lutanja ne želi više trpjeti, ali da mogu doći kod nje kada god zaželim. Nisam išao kod nje osam mjeseci, a kada sam konačno otišao zatekao sam tamo tek rođenu bebu, moga sina, kako mi je rekla. Novčano sam pomogao Ann, a i poslije sam joj davao onoliko novca koliko sam

mogao izdvojiti. Starao sam se o mome šestom djetu a i ostaloj svojoj djeci.

Moja sedma žena bila je Jasmina iz Poljske. Zbog njezine ljepote sam nasjeo i trpio koliko sam god mogao izdržati. Ucjenjivala me je i potcjenjivala. Uglavnom su je zanimali novac, stan, vlastita egzistencija i udobnost. Tu nije bilo nikakve ljubavi, iako sam sebe uvjeravao da me voli. Moja moć rasuđivanja me je obmanula. Nešto mi je ipak govorilo da čim prije treba da je se riješim. Dugo se tome odupirala ali kada je pronašla novu žrtvu sama me je napustila.

"Ja imadoh sedam žena, a sad ostadoh sam, prva mi je dobra bila kao dobar dan" ... Ovo je ulomak iz jedne narodne pjesme, a evo i narodne izreke: "Da ti Bog, a ne da ti vrag." Puno objašnjenja ne treba. Mlad, zdrav, dobro zarađivao, a dobro trošio i na kraju od sedam žena i šestero djece ostadoh sam. Ako je to smisao života, onda je to u redu, a po moralnim normama i svim običajima ljudskog roda, to nije tako. Sreća je što sam materijalno obezbijeđen, imam dobru mirovinu. Živim svugdje, a ponajviše u mojoj Busovači, u kući koju sam uspio kupiti i renovirati. Sa svim bivšim ženama imam dobre odnose, izuzev s Poljakinjom Jasminom. Kod svake sam dobro došao. Obično posjećujem one s kojima imam djecu. Nekoliko sinova mi je dolazilo u Busovaču.

Ne hvalim se načinom kojim sam dosada živio, kada bih imao još jedan život, proživio bih ga sasvim drugačije.

ČITANJE IZMEĐU REDOVA

Samo iskrena ispovijest može da ublaži patnju.

Srpanj 2018. godine, ležim sa ženom na plaži u Tučepima i tiho razgovaramo. Odmah pored nas, s desne strane leže i ćaskaju dvije žene: Jedna je relativno mlada i primjetno lijepa, a druga je starija i, vjerojatno joj je majka. Moja žena Luce, stupila je u kontakt i zbližila se s te dvije susjede. Mlađa žena se otvorila i ispričala nam svoju potresnu životnu priču:

– Ja sam Edita, a ovo je moja mama. Rođena sam u Sarajevu, a ovdje smo došle na godišnji odmor iz Uppsale, Švedska – započela je Edita svoju priču i nastavila: – Dijete sam iz miješanog braka. Mama je pravoslavka, a tata musliman. Ja sam normalno odrastala, završila srednju ekonomsku školu, zabavljala se sa vršnjacima iz Sarajeva, ne gledajući ni vjeru ni naciju. Roditelji me nisu upozoravali ni govorili s kim da se družim niti da pravim razlike među ljudima. Ozbiljno sam se zaljubila u najboljeg druga od moga brata Velentina i, naravno, udala se za njega. I on je bio musliman. Ime mu je bilo Jasmin. To naglašavam, radi suštine priče.

U studenom 1991. godine, u saobraćajnoj nesreći u Vogošću, poginula su dva dobra prijatelja, moj brat i moj muž. Kakva žalost i bol. Tisuće ljudi je plakalo za njima, a zamislite kako je bilo tek meni. Mala utjeha je bilo dijete koje je raslo u meni već četvrti mjesec. Ostala sam živa, ali nikakve radosti ni raspoloženja dalji život mi nije pružao. Uprkos takvom tmurnom raspoloženju u mojoj utrobi rastao je, i konačno, zadnji dan travnja 1992. godine, rodio se moj sin Mirza.

Što je god snalazilo druge, događalo se i nama. Samo što je malo radosti ušlo u moj život nadviše se ratni oblaci iznad Sarajeva. Nitko od moje šire obitelji nije vjerovao da će početi rat. Mi nismo vjerovali, a barikade i snajperisti se pojaviše u pojedinim dijelovima grada. Padaju prve žrtve rat počinje, nije šala, ali mi smo ipak mislili da je to samo na kratko.

Imala sam neke rođake u Makedoniji, u Skoplju, te sam odlučila da se sklonim s malom bebom i majkom tamo za neko vrijeme. Mama je pristala i odlučile smo ići na kratko, dok se gužva po gradu ne smiri. Zamolila sam dobru prijateljicu, Šemsu, da me odveze do aerodroma da kupim avionsku kartu za Skoplje. Na putu do aerodroma zaustavila nas je patrola na jednoj barikadi. Prišao nam je bradati vojnik i upitao kuda idemo? – Idemo do aerodroma – odgovorila sam, iznenađena pitanjem. Kad je vojnik vidio iz osobnih karti naša imena, rekao je: – Ti, Edita, ako si Srpkinja, idi kod svojih na Ilidžu, a ti Šemsa idi svojim nazad, u grad, i "podaperi se" jer ćemo mi brzo doći kod vas.

Nisam odmah razumjela vojniskove riječi, ali mi se krv sledila i pomutila svu moju logiku o životu, suživotu, prijateljstvu, o ljudskom humanizmu. Pustio nas je da idemo tamo kuda smo pošle i natjerao da učimo čitati između redova. Kupila sam karte i vratile smo se, ali barikade više nije bilo. Što sam

vidjela i čula dovoljno je bilo da shvatim da je rat na pragu ali ja ipak nisam vjerovala u to. Uvijek sam smatrala da je glupo kada neki čovjek smatra da je bolji od drugih; ali da je još gluplje kada cio narod smatra sebe boljim od drugih naroda a baš to se dešavalo i BiH. Svaki narod se smatrao boljim i vrijednim od drugoga naroda i tim je sjeme rata bilo posijano.

Mama, beba i ja otputovali smo avionom do Beograda. Ulazak u Beograd, odnosno ceremonija na carini, trajala je nekoliko sati. Carinici su oduzeli sav nakit koji su imali Muslimani i Hrvati kod sebe. Moja mama je sakrila naš nakit u dječje pelene, tako smo ga sačuvali. Oduzimali su čak i novac kod koga su ga našli. Poslije carinskog pregleda ispunjavali smo neke formulare. Na jednom formularu stajalo je da se odričemo imovine koju imamo u BiH, te smo to sve morali potpisati. Poslije toliko godina razmišljam: ako Srbija nije planirala rat u BiH, zašto su se carinici u Beogradu, na aerodromu, još 1992. godine tako ponašali u ophođenju s putnicima iz BiH, te im oduzimali, kao pravi banditi, sav nakit i novac i još ih primorali da potpisuju papire da se odriču cijele imovine u BiH. Čitala sam to između redova.

Iz Beograda smo u Skoplje putovali autobusom. U tijeku našeg boravka u Skoplju, tamošnji mediji nisu ništa javljale o događajima u Sarajevu. Mi poželjesmo Sarajevo i poslije dva mjeseca se vratismo. U povratku do Sarajeva nismo imali nikakvih problema, ali je u gradu već bio pravi rat. Stigli smo nekako živi s aerodroma do stana. Panika, kaos u Sarajevu; granate padaju, ljudi ginu. Snagu i hrabrost davao mi je moj sin.

Humanitarna organizacija "Dječja ambasada" pomaže u evakuiranju male djece iz Sarajeva. Prijavila sam bebu, mamu i sebe da želimo izaći iz grada. Posrećilo mi se, pozvali su me za nekoliko dana i odmah sam dobila papire da putujem za

Švedsku, u Uppsalu. Pristala sam i za nekoliko dana smo otputovali. Iz Sarajeva je autobus pratio ESFOR, sve do Kiseljaka u kome se nije čula nikakva pucnjava. Za tri dana smo bili u Švedskoj. Moj mali Mirza je bio miran i tih, nije plakao za Sarajevom, kao da je znao šta se događa.

U zemlji socijalne sigurnosti, u zemlji blagostanja, sve je organizirano i uređeno da mi iz Sarajeva ne bi znali sami sebi tako nešto prirediti. Iz pakla smo došli u raj.

Baka je odgajala unuča uz moju pomoć, a ja sam učila jezik i radila. Kad sam savladala jezik, imajući na umu da čovjek vrijedi onoliko koliko od sebe napravi, upisala sam ekonomski fakultet koji sam poslije nešto dužeg vremena i završila.

U ljeto 1996. godine, iz znatiželje sam otputovala u moje Sarajevo. Naravno, opet s mamom i malim Mirzom. Imala sam tamo šta i vidjeti, porušeni grad. Nisam mogla a da ne plaćem i ne pitam se: – Šta to dušmani napraviše od mog grada? Proklinjala sam sve one koji to uradiše! Pitala sam se: tko su ti bolesni umovi koji toliko zla učiniše tom olimpijskom gradu. Nisam htjela ostati u Sarajevu, vać sam odmah otputovala u Crnu Goru, na more. Poslije desetak dana vraćali smo se autobusom i na granici Crne Gore i Republike Srpske zaustavila nas je neka kontrola. U autobus je ušao pijan, bradat, poderan vojnik i naredi: – Svi vi iz Federacije morate kupiti dozvolu za ulazak u Republiku Srpsku. Izašli smo i tamo iza kućice drugi vojnik je kupio po pedeset maraka i dao nam neki papir da idemo u autobus. Oni koji nisu imali pedeset maraka ostali su na granici, bez obzira što su imali autobusku kartu do Sarajeva.

Vratila sam se u Švedsku i zaklela da neću više nikada doći u Sarajevo. To me, ipak, nije držalo dugo. Čežnja i ljubav za rodnom grudom je jača od svih muka koje sam doživjela i vidjela kako su nastradali ljudi i moj grad.

Bog silu ne voli, jer sila Boga ne moli, pa ovoga puta ta sila nije uspjela da uđe u grad i osvoji ga.

Ostala sam udovica i samohrana majka u dvadeset drugoj godini života. Poslije Sarajeva život sam nastavila u Uppsali. Radila sam, školovala se, radovala odrastanju moga sina Mirze. Mama je bila relativno zdrava i dobrog izgleda tako da s Mirzom i njom nisam imala nikakvih problema. Mirza je u školi bio među najboljim učenicima.

Poslije muževe smrti ni jednog momenta nisam razmišljala o ponovnoj udaji, jer sam muža doista voljela.

S prijateljicama sam izlazila u restorane i kafiće. Udvarača, šarmera je bilo puno. Čak sam se jedno vrijeme ljutila kad bi mi se udvarali. Svi u Uppsali su znali tko sam i odakle dolazim. Puno pokušaja je bilo da mi se muškarac približi, ali sam sve odbijala. Željela sam samo prijateljstvo, bez ljubavnih veza. Odbijala sam, odbijala, ali jednog dana se pojavi princ iz Dalmacije, Štefan, koga nisam mogla odbiti. Srce ga je poželjelo, a srce je despot svima. Od prvog momenta, od trenutka kad sam ga vidjela, znala sam: – Bit ću Štefanova!

Počeli smo se zabavljati i trajalo je to dugo, sve dok se nije navršilo deset godina od smrti moga Jasmina. Nisam mogla više izdržati, željela sam ga cijelim bićem. Počeli smo skupa živjeti. Poslije dvije godine zajedničkog života, dobili smo kćerku Saru. S drugim mužem Štefanom, Hrvatom, a po vjeri rimokatolikom, nemam nikakvih problema. Još uvijek smo zaljubljeni jedno u drugo kao da smo se jučer uzeli.

Sari je sada petnaest godina i ide u srednju školu. Mirza je završio fakultet, magistrirao, radi, živi svoj život u stanu koga je sam kupio. Rijedak je dan da ne dođe kod nas, da nas vidi, a posebno da vidi sestru Saru, koju voli i obožava. Nismo se otuđili, a i ne mislimo, jer se uzajamno poštujemo. Mama je u

staračkom domu i tamo joj je dobro. Veoma je zadovoljna. Često je posjećujemo a i ona nama dolazi.

Nedavno, naša Sara, me je iznenadila pitanjem: – Mama, koje sam ja vjere, kojoj vjeri pripadam?

Zbunila me je, ali poslije nekoliko trenutaka joj odgovorih: – Kćeri Saro, obično roditelji, majka, upućuje svoje dijete da poštuje i moli se Bogu kome se mole i roditelji. Mi tebe nismo opterećivali time, ali, evo, dajemo ti na volju da sama biraš: islam, rimokatoličku ili pravoslavnu vjeru.

Sara se nasmiješila i kazala: – Hvala, mama! Razmislit ću.

(P.S. Ovo je moja ispovijest vama, ako treba ispričat ću je i na saslušanju u sudu, ne bojim se istine, samo nisam sigurna da li bih mogla sve rečeno i dokazati.)

KASNO SAM SHVATILA...

Trag svake nesreće počinje od naše greške.

U rujnu, 2015. godine, kreševski "Napredak", u suradnji s kreševskom crkvom, jedne nedjelje u večernje sate, organizirao je druženje građana s roditeljima djece koja su zaglavila u blato droge. Ispred oltara crkve sjedili su roditelji od šestero učenika i studenata. Svi su bili iz Hercegovine. Od petero ovisnika, sudjelovali su majka i otac, a od jednog samo majka, jer otac, koji radi u Austriji, nije bio u mogućnosti prisustvovati.

Priče su počele. Oba prisutna roditelja pričala su o problemima svoje djece sa drogom na način kao da oni ni njihova djeca uopće nisu za to odgovorni. Usprkos tome priče su bile zanimljive. Bila su to nova saznanja o drogi. Oko trista prisutnih slušalaca pretvorilo se u uho. Priče su se svodile, uglavnom, na to da je svatko drugi kriv što se njihovo dijete drogira, samo ne i oni, roditelji. Društvo, policija su ti koje su najviše optuživali, koji su trebali čuvati njihovu djecu, koja, u mnogim slučajevima, dospijevaju do liječenja zbog ovisnosti, a da oni do tog trenutka nisu imali pojma da im se djeca drogiraju. Naime, oni su govorili

onako kako su im djeca pričala, a ne pravu istinu o tome. Istina je da su, pored roditelja, razne okolnosti krive za to što se mladima dešava i što zbog droge umiru ili ostaju nesposobni za život, što društvo to ne vidi ili neće da vidi. ne želimo vidjeti kad se zlo dešava nekome drugome, a kada nas zadesi, okrivljujemo druge.

Posljednja je svoju priču započela Zorka Bilić. Bila je iz okoline Posušja. Žena pedesetih godina, snažna, punija, prodornog pogleda. Odrešito i krupnim muškim glasom, pričala je o svome sinu Ivanu, odlikašu učeniku četvrtog razreda gimnazije. Priču je započela ovako:

Jedno jutro na kavu mi dođe prva susjeda. Bila sam raspoložena, pa mi je bilo veoma drago što je došla. Kava je bila pred nama. Prvi gutljaji jutarnje kave još više su podigli moje dobro raspoloženje. Pored uobičajenih ćaskanja o svemu, počela je priča o Josipu Škorinom i njegovom drogiranju. Susjeda Zorka će odjednom: – Čujem da se i tvoj Ivan drogira. U mene kao da je ušlo neko ludilo: Poslala sam je u pičku materinu i otjerala iz kuće.

Kroz nekoliko dana nazvala me je Ivanova kuma Milka i rekla kako želi razgovarati na temu Ivana, kumčeta, čula je da se drogira. Tako slatko sam je otjerala u milion pički materinih i naglasila da ne dolazi sada niti ikada više kod mene.

Kad je Ivan došao iz škole, ispričala sam mu oba slučaja, optužbi na njegov račun. Pritom sam ga promatrala onako lijepog, rumenog, punog života. On je sasvim mirno rekao da su to laži i da on nema pojma šta je droga. To me je zakratko smirilo. Ali, po susjedstvu se već uveliko pričalo o drogiranju moga Ivana. Za koga sam god čula da je to spomenuo, više ga nisam pozdravljala, ustvari, više nisam nikoga pozdravljala iz susjedstva, osim jedne umirovljene stare profesorice Milice, koja je, kao i ja, vjerovala da se moj Ivan ne drogira i puno ga je voljela.

Jedan od narednih vikenda, došao je moj Jure kući iz Austrije. Poželio je mene i sina Ivana i dao nam novaca da nam ne bi slučajno zafalilo. Drugi dan boravka kod kuće, Jure primijeti da ni jedna susjeda nije došla na kavu i da ga vidi, te upita: – Gdje su to naše susjede otišle pa ne dolaze na kavu?

Zbunio me je malo, ali sam se snašla govoreći kako su na nekom izletu. Nije više ništa pitao. Nedao Bog da sazna priču o Ivanu optužio bi me za sve, a možda i pretukao.

Danima sam pratila svaki Ivanov pokret, riječi, izgled lica i tijela i nisam mogla primijetiti nikakve promjene na njemu. Opet sam u sebi, jebala mater svim onim što od moga Ivana prave drogeraša, a moje dijete je nevino i čisto od droge kao anđeo.

U podsvijesti sam osjećala da sam puno griješila u zadnje vrijeme te sam se odlučila ispovjediti kod velečasnog Josipa. Otišla sam u crkvu, prišla ispovjedaonici i sačekala na red. Klekla sam pred velečasnog i počela, nabrojala sam sve psovke i loše postupke prema susjedima, zbog priče o mome Ivanu. Velečasni je bio tih i molio mene da se ne uzrujavam te da polagano rasvijetlimo stvar i nastavio:

– Ako ti svi susjedi govore da se drogira, mora u tome biti neke istine, ako ništa drugo, druži se s drogerašima.

Umalo nisam i velečasnog otjerala u materinu. Suzdržala sam se, a velečasni je dodao još samo jednu rečenicu:

– Kad noćas Ivan dođe iz grada, ne javljaj se. Kada čuješ da je legao i zaspao, ustani i pregledaj mu džepove. Ako u njima nađeš špricu za davanje injekcija, istina je.

I doista, Ivan je oko pola noći došao i legao. Nisam mu se javljala kao inače. Kad je zaspao, ustala sam i počela pregledati odjeću. Nisam dugo pretresala, brzo sam mu u unutrašnjem džepu kaputa našla špricu i na igli šprice malo krvi. Poludjela sam i vrisnula koliko sam mogla. Ivan se probudio i onako

bunovan pitao šta se dešava? Pokazala sam špricu. Odmah je sve priznao i počeo se izvinjavati.

Ujutro sam pozvala sve susjede na kavu i duboko im se izvinula za sve svoje loše postupke prema njima. Sina sam odvela u Komunu za liječenje narkomana u Međugorje. Poslije višesatnog testiranja rekli su da je ovisan i da mora ostati najmanje godinu dana na liječenje. Tamo je Ivan pronašao mnoge svoje prijatelje koji su ga učili špricanju i pravljenju heroina za špricu. Ostao je na liječenju, a ja sam se još više sprijateljila sa svojim susjedima. U znak zahvalnosti velečasnom Josipu sam kupila dobar poklon. Iz Posušja sam išla svakog tjedna jednom u Međugorje da posjetim sina i da se molim Gospi da se što prije izliječi. Molila sam i dan i noć, postila, pomagala sirotinju, davala u crkvu. Toliko sam od srca molila da sam često u toj molitvi vidjela Gospu i Isusa. S Isusom sam razgovarala i On mi je zamjerio što nisam vjerovala mojim susjedima u svezi Ivanovog drogiranja. Ljudi, ja sam bila van sebe i stvarno sam vidjela Isusa i s njim razgovarala, ali kako to vam ne znam objasniti. Samo znam da nije bilo droge, ja ne bih nikada vidjela Isusa i s njime razgovarala.

S mužem sam bila u lošim odnosima nekoliko godina. Kad je čuo za drogiranje sina, optužio me je da sam mu ja kupovala drogu, maminom mezimcu. Nakon povratka kući, Ivan nas je uspio pomiriti. Ipak je proteklo još mnogo godina dok nismo uspostavili normalne obiteljske odnose. U ovom slučaju sam više bila kriva ja nego Ivanova droga. Zašto sam bila takva, ne znam? Samo znam da šta god čovjeka loše snađe u životu, mora to prihvatiti i boriti se protiv toga; ako ne može sam, treba tražiti pomoć.

NIJE PREPOZNAO...

Čovjek je stalni gubitnik.

Mate je kao luđak uletio u Policijsku postaju u Ljubuškom i odmah s vrata započeo svoju priču dežurnom policajcu, koji ga je prekinuo u startu i sproveo u ured dežurnog kriminalca, isljednika. Sav zadihan, jedva je došao do zraka, šezdesetogodišnji Mate je započeo priču o razlogu svoga dolaska:

– Zovem se Mate Jurišić, u Ljubuškom sam rođen i sad živim tu. Po zanimanju sam vozač teretnih kamiona. Radio sam deset godina u Njemačkoj i poslije povratka kući u Ljubuški, od ušteđevine kupio nekoliko građevinskih strojeva. S još trojicom radnika, s tim strojevima obavljao sam posao za mnoga poduzeća i privatnike. Posao je išao dobro, bio sam prezadovoljan.

Imam dva sina, Juru i Jakova. Slabo su učili, te sam se nadao da će se uključiti sa mnom u posao. Nisu htjeli ni da čuju za rad na građevinskim strojevima. Šutio sam i onda čekao da izraze svoju želju za fakultetom ili drugim kakvim poslom. Dani su prolazili, a ja rintačio, radio po šesnaest sati i na kraju se ispotalo: dok sam ja radio, sinovi su se drogirali, bez interesa za bilo što. Postali su ovisni o narkoticima.

Dežurni isljednik je prekidao Matu, a Mate ga je molio da ima još malo strpljenja, jer će objasniti razlog svoga dolaska. Ispjedniku je bilo glupo slušati životnu povijest Mate, ali je Mate uporno nastavljao svoju priču:

– U kući je došlo do podjele, sinovi i žena Anđa, koji su trošili novac, na jednu stranu, a ja, koji sam novac zarađivao, na drugoj strani.

Odlučio sam prodati strojeve pa da i ja malo proživim. Na oglas za prodaju strojeva, javilo se dosta kupaca. Strojve sam brzo prodao i dobio za njih oko tristo tisuća eura. Novac sam sakrio u podrum, dok ne nađem banku u kojoj bi ga, uz dobru kamatu, oročio. Već sam bio obišao sve banke u Mostaru i Ljubuškom i još se dvoumio u koju od njih ću položiti novac. Tu veče sam se odlučio: sutra idem u Mostar i polažem novac u Addiko banku. I legao sam malo ranije. Smiren zbog odluke o nošenju novca iz kuće i o oročenju, zaspao sam kao mala beba.

Koliko dugo sam spavao, ne znam, ali me je probudi nečiji glas: – Ustaj i donesi nam sav novac od prodanih strojeva.

Mislio sam da sanjam, a poslije ponavljanja naredbe, otvorio sam oči i vidio dvojicu maskiranih ljudi s uperenim pištoljima u mene. Uporno su ponavljali naredbu i počeli se derati i prijetiti da će me ubiti.

Vidio sam da nema šale, ustao sam i počeo se oblačiti. Požurivali su me. Dok sam se oblačio rekao sam da je novac u podrumu u jednoj kesi i da ću ga donijeti. Dozvolili su mi da idem u podrum. Nisam primijetio, ni čuo da me prate. Na podrumskim vratima, s vanjske strane, bio je obješen automat u nekoj platnenoj vreći. Dohvatio sam oružje, otkočio ga i pošao gore, u dnevni boravak.

Žena je spavala u drugoj sobi, tako da ništa nije čula. Vrata od dnevnog boravka su bila otvorena. S vrata sam s rafalom

paljbom ubio obojicu maskiranih ljudi. Popadali su k'o snoplje zrelog žita. Krv je iz njih potekla kao potok i razljevala se po podu sobe dnevnog boravka.

U međuvremenu je i žena ustala i vidjela sav taj užas. Rekao sam joj da idem u policiju prijaviti događa. Iz znatiželje sam, prije polaska, skinuo masku s jednog od razbojnika, kad ugledah mrtav leži moj sin Jure. Žena je pala po njemu i plakala koliko je grlo dozvoljavalo. Svukao sam masku i drugom razbojnik, kad ono, Stjepan, prepoznah sina moga brata Ferde.

Tako, u polusvjesnom stanju, stigoh ovdje u postaju.

Matu je isljednik iz Ljubuškog poslao na daljnju kriminalističku obradu u Mostar. Poslije tri sata ispitivanja, odnosno slušanja iste priče, Matu su pustili kući, oslobodili od odgovornosti. Sutradan je sahranio sina bez i jedne suze žalosnice. Brat mu je također sahranio svoga sina bez puno žala za njim.

P.S. Mate je platio visoku kaznu za držanje neprijavljenog oružja u kući.

SMIRAJ ZA MOGA OCA

(Almina priča o njenom ocu)

Stidi se, sudbino!

"Znaš kćeri moja, ja sam jedan od onih rijetkih koji radi posao koji voli", govorio bi mi moj otac kao maloj djevojčici, nastavljavajući potom "... i da znaš još nešto, ja sam novinar, to jedino volim". Gledala sam ga svojim dječjim znatizeljnim okicama kao što samo kćerka može gledati obožavanog oca i ništa od toga, naravno, nisam shvatila. A on bi završio riječima: "A ti, kada porasteš, postat ćeš moja Oriana Fallaci, najbolja novinarka, znaš". Osmjehnula bih se i klimnula glavom. Jedino što sam tada znala tko je zaista najbolja novinarka tog vremena.

Proći će godine, ja ću odrasti. Nikada neću postati novinarka, a kamoli Oriana Fellaci, već ću postati inženjer agronomije, a moj otac će i dalje ostati pri svome. Biće vječno i zauvijek novinar, i samo to. Predano, požrtvovno kao da mu je to životna misija Bogom dana, a ne posao. Prolazi vrijeme...

Dolazi 1992. godina, teška, preteška, a u Bosni i Hercegovini počinje rat. Moj grad, moj rodni grad Zvornik, najljepši grad

na obali Drini postaje meta napada agresora, a moj otac i dalje ostaje pri svojoj:

"Ja sam novinar!". Kada kaže to, on misli na predanost tom poslu, na kazivanju istine o svemu, biti prisutan ondje gdje treba u pravom trenutku i točno tamo gdje treba. Ja ni dan danas ne znam, niti mogu dokučiti, da li je bilo šta u tim trenucima bilo u njegovim mislima važnije od pisanja istine i širenja istine, pa čak ni mi njegova obitelj koja je strepila nad njegovim životom. Tog aprila, 1992. godine, nedužni ljudi su bili ubijani ispred svojih kuća, nespreni, šokirani, u nevjerici šta se ustvari dešava.

Ja sam tada, kao tek udana žena, živjela sa svojom novom obitelji, odnosno mužem u Sarajevu, strepeći šta se događa na obali moje rijeke. Mnogi su postavljali pitanje sebi, otići ili ostati, i birali od dva zla gore ali nitko nije mogao ni u najluđem snu pomisliti, šta će se tih dana događati u našem gradu. Moja majka i brat, a brat student na Saobraćajnom fakultetu, bili su u nedoumici šta učiniti. Naposljetku su odlučili kao i mnogi drugi da pređu most preko Drine i odu u Mali Zvornik. Jedino su se tamo na trenutak osjećali sigurno, misleći da im agresor neće naškoditi na vlastitoj teritoriji.

Moj otac je dopratio majku i brata do mosta koji se zvao Filip Kljajić-Fića, a on ostao u Zvorniku, ne popuštajući na njihove molbe da krene s njima. Te noći će ga oni posljednji put vidjeti. Od te noći naši životi će uz granate i rafalnu paljbu nadmoćnih neprijatelja zauvijek bespovratno promijeniti. Brat i ja više nećemo nikada vidjeti svoga oca, izgubit ćemo svoj grad, a Drina će odnijeti sav sretan život koji smo imali i naša golgota će početi te večeri.

Ni glasa o ocu danima, strepnja, strah i tisuće misli, netočnih informacija, a onda šok. Saznajemo da je ubijen 9.

aprila u zgradi dopisništva "Oslobođenja" gdje je radio kao urednik, izviještajući javnost o zbivanjima u Zvorniku u tom periodu. Prethodnu noć javljao se u emisiju Yutel koja je bila tada jako popularna, zatim svojim u dopisništvu u Tuzli gdje je obraćajući se svojoj kolegici rekao: "Bojim se, Sele, da dolazi i po mene, čujem njihove korake, idu prema dopisništvu, bojim se da je ovo moj zadnji izvještaj". Njegov glas je utihnuo!!!!...

Informaciju o smrti našeg oca prvo su saznali moja majka i brat te su javili listu Oslobođenja u Sarajevu. Svijetom se pro-nijela vijest: "Ubijen je prvi BiH novinar Kjašif Smajlović, pišući istinu o ratu iz svoga Zvornika".

A ja, ja sam to saznala na najokrutniji način. Također pro-tjerana iz svog doma sa Stupskog Brda, koji je bilo pod ratnim dejstvima. Bila sam trudna, nosila prvo dijete (zbog nedostatka telefonskih veza) slušajući vijesti na TV-u, i danas mi u glavi odzvanja glas spikera Branka Klubičke koji je u Dnevniku rekao da je potvrđena informacija da je novinar Oslobođenja Kjašif Smajlović ubijen u Zvorniku. Pala sam, za mene se srušio svijet i ni danas ne znam kako sam taj šok preživjela. Prvobitno su nam rekli da je tijelo ubačeno u primarnu grobnicu u Kazanbašči u Zvorniku i da su bageri danima kopali i ubacivali tijela ubijenih.

Jedino oružje koje je moj otac imao, bilo je pero za pisanje i ništa više. Istina, moćno ali opasno oružje u ta teška vremena. Rat je stao, svako sa svojom boli je pokušavao nastaviti život kako tako. Mi nismo nikad saznali istinu o ocu, niti pronašli njegove posmrtno ostatke. Primarna grobnica po već poznatom scenariju bila je prekopana, a posmrtni ostatci prebačeni na tko zna koje lokacije. Možda Drina, jezero, čak i najgora opcija krečana gdje bi se tijela ubacivala da bi se uništili svi dokazi. Za našu obitelj smiraja nema. Počinju najgore moguće more, ponekad se činilo da su gore od ratnih. Sve naše nade da ćemo

uspjeti pronaći posmrtnu ostatku oca iz dana u dan bivaju sve manje i manje.

A onda dobiješ tu neku prazninu u duši s kojom liježeš i budiš se da si ostao uskraćen za ono osnovno ljudsko prava da nekog svog dostojanstveno sahraniš i ispratiš. To breme je teško nositi. Koliko god svoj život pokušaš organizirati i nastaviti živjeti, nošen lijepim uspomnama, nešto te stalno sjeća na to, ne da ti mira, svaku tvoju tugu čini još većom, a svaku sreću obavija sjećanjem. Prestaneš u jednom momentu da razmišljaš tko je taj tko je to učinio nedužnom, nenaoružanom čovjeku. Ne prestaješ misliti da li će ikada biti kažnjen za taj zločin učinjen prema mome nedužnom ocu i hiljadama drugih ljudi. I tako razmišljajući prođoše 24 duge godine...

Kada sam razmišljala o tom trenutku, sanjala sam o njemu kao o nečemu radosnom. Koji paradoks, kako to nekome objasniti da se raduješ da nekoga svog sahraniš. Zar ne trebaš tada biti tužan!/? Onaj tko je ovo proživio, zna da je to tako.

A onda informacija prostruji. Otkrivena je još jedna masovna grobnica na lokalitetu Zvornika. Ne smiješ puno da se raduješ, jer pronađeno je toliko puno grobnica pa ništa. Jutro 14. septembra drhtavi glas moga brata javlja mi da je tijelo našeg oca identifikovano na Institutu u Tuzli i da je DNA analiza potvrdila da je to zaista on. Nisam osjetila olakšanje, osjetila sam neopisivu bol. Gotovo se onesvijestila i našla se ponovo u aprilu te '92. kao da je iznova proživljavam.

Nisam bila hrabra, bila sam ranjena, krhka kao djevojčica sa početka priče kojoj ubijaju voljenog oca. Ništa nisam mogla protiv toga, to je jače od mene. Imam točno onoliko godina, koliko otac kada je ubijen i plačem nad svakim lijepim trenutkom koji je mogao da proživi, a nije. Onda idu mučni dani identifikacije, dobiješ detalje od kojih bježiš 24 godine, način na

koji je neko tvoj ubijen. Da je bio mučen i kuda su ga na kraju mučenja presjekli rafali. A to je bio moj otac, miran čovjek, novinar... Jedino što me držalo u tim trenutcima je ponos. Da je bio tako hrabar, a znao je šta ga čeka, što će se kasnije i svijetu objelodaniti kroz tekstove koje je slao redakcijama.

Moja majka je umrla tužna, povrijeđena i bez ikakvog saznanja o posmrtnim ostacima muža. Moj brat i ja smo odlučili da ga sahranimo 1. oktobra 2016. u Aleji veterana u Vlakovu, gradskom groblju u Sarajevu, blizu majke. Ispratili smo ga dostojanstveno. Naš rođak pisac, slikar i umjetnik, netko tko ga je iznimno volio, donio je sa sobom sedam kamenčića sa njegove Drine. Ispratile su ga kolege, novinari i cijela javnost je sve to propratila. Bila sam tužna, ponosna, ranjena i pomalo izgubljena. Ispratilo ga je četvero unučadi, koje nažalost nikada nije vidio. Dok je sve to trajalo, meni je u glavi odzvanjalo: "Znaš kćeri moja, ja sam novinar." I kako rekoše, bio je to poziv koga on nije radio nego živio. Imali smo sreću da sahranimo kompletno tijelo, jer su posmrtni ostaci nađeni u crnim vrećama na kojima je pisalo JNA.

Moj otac je dobio napokon svoj smiraj, a sa njim i mi jedini koji znamo šta znači imati privilegiju i nekoga svog dostojanstveno ispratiti.

Ne idem u rodnu kuću u Zvorniku, ne mogu, ne želim. Ostavljam sebi tu utjehu da na trenutak kada zamiriše bagrem, i zahuci negdje neka rijeka priuštim sebi da se sjetim svog djetinjstva, nas u lijepom dvorištu punog šimšira i dozvolim sebi luksuz da se sjetim kako je bilo dobro u okrilju roditeljskog doma biti sretan i siguran.

PUTOPIS

MOJA PUTOVANJA

Ko ne putuje čita samo prvi stranicu knjige.

Volim putovati, to mi je u krvi. Volim avanture i doživljaje vezane za putovanje. Meni su životne okolnosti omogućile da mogu putovati, otkrivati svijet i diviti se ljepotama prirode i Božjega dara. Kažu da je dobro putovati radi proširivanja znanja o narodima, njihovim kulturama, načinu života, podneblju, klimama, državama i pričama o povijesti tih naroda kao i o legendama o narodima koje posjećuješ. O svim doživljajima na putovanjima neću pisati, ali kada bih opisao i samo pola njih to bi bio veliki roman.

Moje prvo putovanje, u mojoj, devetoj godini života 1951. godine, bilo je dugo oko stotinu kilometara od mjesta moga rođenja. Konjskom zapregom i pješice putovao sam u Travnik, na "Gospino vrilo", gdje me je majka vodila na zavjet zbog problema u govoru.

Drugo putovanje bila je ekskurziju, poslije završenog osmog razreda 1955. godine, u Dubrovnik. Zapamtio sam je zbog davljenja u moru. Mislio sam da znam plivati pa se

ispostavilo da to nije baš tako, da ne znam. Danas se toga putovanja ne sjećam rado.

Treće putovanje dogodilo se iste godine. Išao sam u Sarajevo, upisati Učiteljsku školu. Upisao sam se, vratio kući i početkom septembra te godine otiša ponovo u Sarajeva a kući se vratio za Novu godinu.

Slijedeće putovanje, 1962. godine, po završenom trećem razredu učiteljske škole, bilo je s omladinskom radnom brigadom, u Srbiju, Svetozarevo na radnu akciju.

Moj odlazak u vojsku 1964. godine, omogućio mi je besplatno putovanje u Bileće i, nakon šest mjeseci, u Bohinjsku Belu u Sloveniji.

Kao učitelj putovao sam u Italiju 1965. i 1966. godine radi kupnje i preprodaje odjeće i neke tehničke robe, kako bi se malo poboljšao oskudni porođni budžet. Bilo je i zanimljivih doživljaja na tim putovanjima.

Nekoliko godina kasnije supruga i ja odlučismo ići na privremeni rad u Njemačku. Bilo je to 1969. godine. Otputovali smo u rujnu. Da bismo došli do Njemačke morali smo proći kroz Austriju.

Boravili smo u Njemačkoj oko devet godina, ali smo dolazili kući u Jugoslaviju nekoliko puta godišnje, prije svega, zbog sinova koji su bili kod svoje baku Anđe u Ratkovićima, Kreševo.

Iz Njemačke sam 1972. godine putovao u Francusku, u Pariz, a iste godine putovao u Čehoslovačku u Plzen, koga sam zapamtio po dobrom i kvalitetnom pivu.

Sa suprugom Lucom sam putovao iz Njemačke, preko Danske u Švedsku, do Uppsale. A preko Čehoslovačke i Mađarske ponekada bi putovali kući u BiH, Kreševo.

Od 1978. do 1988. nije bilo nekih posebnih putovanja, osim odlazaka na Jadransko more. U tom vremenskom periodu radio sam u ZOIL Sarajevo. Skoro za svaki Prvi svibanj i 29. studenog firma je organizirala izlete na Jadransko more. Nekoliko puta smo putovali i na Crnogorsko primorje.

Tih godina smo se porodično počeli baviti trgovinom pa je više novaca dolazilo u kuću, tako da smo s obitelji Piva, bračnim parom Ivuša i Ivo, putovali u Grčku i Tursku u jednoj organizovanoj turneji. Putovanje je bilo u ljeto 1988. godine kao petnaestodnevni odmor na moru. Dosta toga mi je ostalo u sjećanju i dan danas. Bio je to put od Sarajeva, preko Prištine, Skoplja, Soluna, preko živopisne sjeverne Grčke do mnogoljudnog i uzavrelog Istanbula i nazad.

Kako se naš porodični biznis razvijao tako je rasla potreba za putovanjima. U veljači 1992. godine otputujemo Luce i ja s istim parom s kojim smo putovali u Grčku i Tursku, na Tajland. Do Beograda smo putovali autom, a iz Beograda avionom do Bangkoka, Tajland. Bilo je prvo naše putovanje avionom u

zemlju u kojoj su ljudi, običaji, klima, hrana mnogo drugačiji od naših. S Tajlanda smo ponijeli bezbroj doživljaja koji ne mogu nikako da odu u zaborav.

Zbog rata, koji je počeo u BiH, u travnju 1992. godine, prestali su i biznis i putovanja. Ali, kada se 1995. godine rat približavao kraj, ja sam poslovno oputovao u Hong Kong, radi tehničke robe koju sam tada kupovao i prodavao. Putovao sam s mojim šurom Antom Gavran iz Švedske. Naime, on je radio u Švedskoj, a ja sam doputovao iz BiH do Štokholma avionom, a onda smo obojica nastavili let do Moskve, a odatle do Hong Konga. Putovanja su uvijek puna uzbuđenja i doživljaja koja se ne zaboravljaju lako.

U siječnju 1996. godine, putovali smo Luca i ja sa sinovima Zvezdanom i njegovom ženom Irenom, te Svjetlanom i njegovom tadašnjom ženom Vesnom, u Australiju, kod moga brata Ivica i tadašnje njegove žene Ivke. Letjeli smo iz Sarajeva do Beča, a od Beča do Kuala Lumpura i od Kuala Lumpura do Melbournea, Australija. Ostali smo tamo pet tjedana, obilazeći tu prekrasnu zemlju, koja je za nas predstavljala novo prijatno otkriće. To putovanje se duboko utkalo u nas pa i danas rado pričamo o onome što smo tamo vidjeli i doživjeli.

Za Uskrsne praznike 1998. godine, moja supruga Luca i ja sa sinom Zvezdanom i njegovom obitelji, putovali smo, odnosno letjeli avionom na španjolsko otočje Tenerife. Putovanje je bilo puno iznenađenja. Tamo smo vidjeli četiri godišnja doba u jednom danu. Vidjeli smo nama nepoznate običaje za Uskrsne praznike i mnogo čega drugoga.

Te iste godine imao sam jedno zanimljivo poslovno putovanje, odnosno let u Dubai i Singapur. Putovao sam s poslovnim suradnikom iz Sarajeva u jedno poduzeće tehničke robe, čiji vlasnik je bio šaikov sin. Spavali smo u hotelu u kome sam vidio

takav raskoš i luksuz kao nikada prije ni poslije toga. Tako nešto nikada nisam sreo ni u bajci. Iz Dubaia smo letjeli u Singapur u kome smo bili fascinirani sa svim onim što smo vidjeli.

U jesen 1999. godine putovala je cijela obitelj Stanić, tri sina i njihove obitelji, u Maleziju na otok Bali. Putovali smo avionom od Beča do Balijsa. Sa ovog putovanja bi se mogao napisati izvanredan avanturistički roman. Evo samo jednog zanimljivog detalja. Kad smo došli tamo, rekli smo da smo iz Croatije, jer smo putovali sa hrvatskom agencijom. Kad su čuli riječ Croatia, to je službenike asocijiralo na nogometaša Šukera, jer je prije na godinu dana bilo Svjetsko prvenstvo u nogometu kad je nogometaš Šuker bio velika zvijezda tog prvenstva. U Balijsu sam osjetio kako se budi književna snaga u meni.

Naredne, 2000. godine, smo letjeli u Srednju Ameriku u Dominikansku Republiku: Luce, ja, Zvezdanova i Svjetlanova obitelj. Let je trajao dugo, ali smo brzo zaboravili muke putovanja kad smo ugledali prirodne ljepote Srednje Amerike.

Od 2000. godine pa do 2007. bilo je mnogo "sitnih" poslovnih putovanja u Italiju; na skijanje u Austriju i druge destinacije po europskim zemljama. Svako od tih putovanja nas je izvjesno obogatilo i oplemenilo.

Supruga Luca i ja 2003. godine imali smo posebno uspješno i zanimljivo turističko putovanje u Rim. Putovanja putem agencije sa kvalificiranim vodičima su i jeftinija i zanimljivija. Uz pomoć vodiča smo razgledali i informirali se o znamenitostima Vatikana, katedrale svetog Petra i antičkog Rima. U sjećanju mi je ostala priča koja govori o tome kako je izgleda Rim imao tajno ime. Rimljani su vijekovima u tajnosti čuvali ime svoga grada dok ga netko nije objelodanio i zbog toga bio osuđen na smrt. Poslije objelodanjivanja njegovog imena grad je zadesila zla sudbina koja je dovela do pada Zapadnog rimskog carstva.

Prekooceansko putovanje Luca i ja smo imali i 2007. godine u Kanadu. Tom prilikom posjetili smo i Lucinu bratičnu Neli, odnosno njenu obitelj. Bilo je proljeće pa smo mogli nesmetano i ugodno putovati i vidjete prirodne ljepote Kanade i vodopad Nijagare.

Naredne, 2008. godine, uslijedilo je turističko putovanje Luce i mene u Egipat. Letjeli smo do Caira, a od Caira smo plovili brodom osam dana dolinom Nila i posjetili faraonove grobnice, duboko u zemlji. Moja spisateljska sposobnost nije na takvoj razini da mogu dočarati ljepotu toga putovanja.

Te iste godine cijela Stanića obitelj brodom. Kruzerom je putovala od Genove (Italija) do Korzike (Francuska) i dalje do Tunisa (Afrika) i Malte, a otuda nazad u Genovu. Na tom putovanju imali smo priliku vidjeti ljepote i čari četiri zemlje i diviti se svemu tome.

Nismo stali na tome pa smo 2009. godine Luce i ja ponovo putovali brodom od Genove do zapadne obale Grčke, a kroz Grčku autobusom. Upoznati i djelomično vidjeti ljepote Grčke i ostatke stare grčke kulture i povijesti, čuti grčku glazbu uživo, doživjeti to sve skupa je fascinantno.

U 2012. godini Milo Jukić i ja putujemo, osobnim autom, u Sloveniju, u Maribor i Austriju (Beč), da bi promovirali nagrađene knjige Fondacije "Fra Grgo Martić" koju sam ja uz pomoć Mile Jukića vodio, a sin Svjetlan finacirao. Promocije su bile uspješne, vrlo posjećene i dosta knjiga je prodano.

Sljedeće 2013. godine putujem s MondoTravel agencijom u Barcelonu. Putovali smo autobusom pa Luca nije željela ići. Putovali smo iz Hrvatske kroz Sloveniju, Italiju, Francusku i Španiju. Posjeta Barceloni od šest dana je suviše kratka da bi se vidjelo to šta Barcelona ima da ponudi. Ne mogu zaboraviti prekrasnu katedralu; Gospino svetište u okolici Barcelone na

jednom brijegu i velike fontane u jednom dijelu grada koje rade uz glazbu. Sve skupa, bilo je čarobno.

U ljeto 2014. godine cijela obitelj Stanić putovala je avionom preko Turske u Južnoafričku Uniju. Posjetili smo Kapstat na jugu Afrike, Johannesburg, najveći grad Južnoafričke unije i Nacionalni park, u kome žive skoro sve afričke životinje. Mislim da bi jedan roman o tom nacionalnom parku bio nedovoljan da bi se opisalo šta smo sve vidjeli i doživjeli.

Godine 2014. Luca i ja putujemo ponovo u Kanadu kod obitelji Tešenović i ponovo posjećujemo mnoga značajna i lijepa mjesta u toj zemlji, s tim što ovoga puta letimo iz Kanade na Cubu. U jednom kubanskom turističkom mjestu je bilo prekrasno. Svjetski kapital je razvio mnoga mjesta u atraktivne turističke destinacije, a, inače, Cuba je zanimljiva i lijepa zemlja. Ostala je nerazvijena zbog politike koju je imala u vrijeme bivšeg predsjednika Castra.

Dvije tisuće i petnaeste godine Luce i ja smo posjetili SAD, njenu državu Arizonu, grad Fenix. Letjeli smo avionom od Beča do Washingtona i tu presjeli za Fenix. Pustinjska zemlja, zemlja visokih temperatura, ali američki kapital sve uradi i uredi. Velikim kanalom je dovedena voda rijeke Colorado koja natapa skoro svaku biljku u urbanim mjestima. Stanovali smo kod obitelji Bakula. Posjetili smo Veliki kanjon Colorada, veliku Branu na rijeci Colorado, Las Vegas, grad kocke, najzanimljiviji i najposjećeniji grad na svijetu, koji ima prekrasne fontane što rade uz zvuk glazbe.

U istoj godini ponovo se desilo jedno turističko putovanje autobusom po Italiji s obitelji Kraina iz Doboja. Putovali smo u Veronu, Veneciju i Padovu. O svakom od ovih gradova ispričana nam je zanimljiva povijest, a posebno o Padovi zbog čuvenog sveca svetog Ante Padovanskog.

2016. godine, opet cijela obitelj Stanić putuje na odmor na otoke Sejšeli, istočno od Afrike. Iznajmili smo kuću u kojoj smo svi boravili desetak dana. Putovanje je bilo u drugoj polovici jedanaestog mjeseca. Pored kupanja, obilazili smo otok na kome smo boravili. To je područje gdje je uvijek ljeto, temperature oko 30°C. Prirodne ljepote su neopisive, pravi raj zemaljski.

Oktoobra 2017. godine letio sam iz Zagreba, s kumom Davorom Kolendom, u Norvešku. Po Norveškoj smo putovali autobusom. To je bilo turističko putovanje s vodičem tako da smo sve lijepo vidjeli i mnogo štošta čuli o Norveškoj. Posjetili smo i grad Bergen, na zapadu Norveške. Plovili smo kanalima, fjordovima. Da je temperatura samo malo viša Norveška bi bila pravi raj zemaljski. Mnogi ljudi iz eks Jugoslavije rade u Norveškoj, kao i u Švedskoj i Finskoj, u zemljama koje sam posjetio nekoliko puta.

2018. godine putovao sam preko Turističke agencije u Moskvu. Putovali smo Luca i ja po sugestiji sina Svjetlana. Nismo se pokajali. Bili smo tamo pet prekrasnih dana i imalo se šta vidjeti i čuti o Rusiji i Moskvi. Ovo putovanje je promijenilo moje mišljenje o ruskoj federaciji. Naime, mislio sam da je ta zemlja u nekom lošijem stanju i materijalno i organizacijski. Ali ono što sam vidio i čuo govori suprotno. Grad Moskva me fascinirao u svakom pogledu.

Toliko o mojim dosadašnjim putovanjima po svijetu. Nisam navodio putovanja po europskim zemljama koja se ponavljaju. Putovanja su obično trajala po osam, deset i više dana.

I na kraju bih rekao da se moj životni san o putovanjima po svijetu, ispunio, a ako Bog da bit će ih još.

Kreševo 8/2018.

RECENZIJA

PRIČE O SEBI I DRUGIMA
Anto Stanić "Na djedovom grobu"
Kreševo, 2018. godine

"Velika i trajna priča je o svakome ili neće trajati. Čudno i strasno nije zanimljivo – već samo ono što je duboko lično i prisno", davno je kazao nobelovac Džon Štajnbek.

Pripovjetke u zbirci "Na djedovom grobu" Ante Stanića su upravo takve – duboko lične i predstavljaju djelić onoga o čemu njihov autor misli i s čim živi. Može se kazati da on ispoljava veliku spretnost u stvaranju kratkih i zgusnutih priča iz savremenog društvenog života, a koje se odlikuju plastičnošću, dinamičkom dikcijom, živom naracijom, jednostavnim i sugestivnim tonom i lapidarnošću izraza, doživljenošću i iskrenošću i, bez sumnje, to je i najveća kavaliteta ovoga pripovjedača.

Jedan od najplodnijih bosanskohercegovačkih stvaralaca Anto Stanić, čitaocima nudi novo štivo. Riječ je o zanimljivoj knjizi, punoj duha i pikanterija koju čitaoci vole. Kao i u ranijim njegovim djelima, riječ je o iskrenoj i neposrednoj prozi, koja brzo nalazi svoj put do srca čitalaca. Iako se ponekada, u odnosu na ono što je ranije napisao, ponavlja, on to, ipak, čini na jedan samo njemu svojstven način, tako da nam se činu da se s tim srećemo prvi put.

Čini se da je lakše kazati o čemu Anto Stanić ne piše, nego o čemu piše. Ali se savim pouzdano može reći da je, i ovaj put, u fokusu njegovog interesovanja ljudski život i čovjekova sudbina. Njegovo poimanje života svodi se na činjenicu da on ipak nije tako složen i kompliciran kako se to inače misli. Cjelokupan

ljudski život na ovoj planeti može se objasniti, primjerom nekoga rođenog u Crnićkom Kamenu, recimo, autorovim i njegovim životnim iskustvom.

Sa posebnom toplinom Anto Stanić piše o svom djedu Niki, svojim roditeljima, stričevima, tetkama, rodbini i svome zavičaju, koji na najljepši mogući način uvodi na stranice svojih književnih djela kao, recimo, američki pisac V. Fokner svoju Joknapatofu. Stanić je imao volje, upornosti i sreće da se ostavri u životu i kao uspješan čovjek i književnik, ali je lako moglo biti i sasvim obrnuto, međutim, očito je priviđenje bilo na njegovoj strani od samog rođenja. Svjestan toga on je postao duboko religiozna osoba sa ogromnom i dubokom vjerom u Boga.

Veći dio ove knjige čine pripovjetke iz vlastitog života, počev od one vrlo emotivne, po kojoj je zbirka i nazvana "Na djedovom grobu", preko pripovjedaka *Moje učiteljevanje*, *Ma-ma*, *Koje poslove sam sve radio* pa do priče *Stric Rudolf i tetka Ane*. U tim pripovjetkama mnogi utisci iz rane mladosti vješto su izloženi i skladno povezani te dati u živim slikama koje kazuju da čak ni siromaštvo ni velika oskudica nisu mogli umanjiti bogatu radost djetinjstva. Poglavlje "Ostale pripovjetke", čini devet priča od koji se posebno ističu *Obješen za noge*, *Čitanje između redova* i *Smiraj za moga oca*. Te životne priče ne idu preko granica iskustva i neposrednih saznanja autora, koji pokazuje interesovanje za veoma širok spektar zbivanja iz savremenog života, te spontano i neposredno gradi žive slike ambijenta sredine o kojoj živi i sredina koje izvanredno poznaje i u stanju je da ih vidi nezamućenim očima. U trećem poglavlju "Putopis" hronološkim redom Stanić je vrlo živopisno dao pregled svojih potovanja od djetinjstva do današnjeg dana.

Pripovjedanje mu je pretežno narativno, bez mnogo psihologije ali sa širokom spoznajom novih osjećanja i doživlja-

vanju iz čega izdvaja ono najzanimljivije za svoju književnu građu. U središtu interesovanja su mu različite ljudske sudbine, ljudska priroda i međusobni ljudski odnosi, a sve je ispričano glatko, zanimljivo i u duhu dobre realističke tradicije. Živim slikama zavičaja i portretisanjem različitih likova Stanić oštrim posmatračkim okom, prodire duboko ispod površine i umješno izdvaja posebno iz mnoštva općeg, dajući tome lični pečat, što ostavlja snažan dojam na čitaoce njegovih pripovjedaka.

Svježa rečenica od stranice do stranice, živ jezik, otkrivaju nam izuzeto senzibilnog stvaraoca. Svaka stranica njegove knjige nabijena je životom koji iskri i koji se manifestuje u izuzetnoj dinamici jednog nestabilnog doba.

Ovom zbirkom Staniću je bio cilj uhvatiti istinu o ljudima i dobu o kome piše i tako potvrditi staru mudrost da je nešto vrijedno onoliko koliko se oko toga trudimo. Knjiga je gusta, bogata temama, zanimljivim digresijama, dijalozima i razmišljanjima. Slike života su snažne, jasne i široke, sa odsustvom svake dekorativnosti i parazne retoričnosti. Ljudski glas u njima je jednostavan i doseže do srži srca.

Vrijednost svakog književnog djela mjeri se korišću i zadovoljstvom koje čitaoci imaju od njega, a zbirka pripovjedaka Ante Stanića "Na djedovom grobu" obiluje elementima i jednog i drugog. Ipak, konačan sud o njoj doći će s vremenom, nepodmitljivim i neumoljivim, a naše je duboko ubjeđenje da će on biti pozitivan.

Momčilo Spasojević, književnik

S A D R Ž A J

PRIČE IZ VLASTITOG ŽIVOTA

Na djedovom grobu	9
Kako je nastalo i nestalo moje selo	14
Moje učiteljvanje	19
Ma-ma (Ulomak iz romana moga "Istinita bajka")	24
50 godina zajedno / Luce i Anto Stanić	35
Dugo mi je trebalo da shvatim	40
Koje poslove sam radio	45
Od ognjišta do elektronike	50
Rad u ratnim uvjetima 1992/5 (organizacija trgovačkog poduzeća)	54
Skupljao sam narodne "bisere"	57
Kako je nastao moj književni opus	60
Majka je željela	63
Ako imate cilj – pronaći ćete i put - Pismo sinovima	66
Stric Rudolf i tetka Ane	70

OSTALE PRIPOVJETKE

Obješen za noge	77
Sve sam morao priznati	81

Platonska ljubav	85
Mamino priznanje	88
Ja imadoh...	92
Čitanje između redova	97
Kasno sam shvatila	103
Nije prepoznao...	107
Smiraj za moga oca (Almina priča o njenom ocu)	110
PUTOPIS	
Moja putovanja	117
RECENZIJA	
Priče o sebi i drugima	127